

ARCHEOLOGISCHE OPGRAVING

IEPER DIKSMUIDESTRAAT (prov. WEST-VLAANDEREN)

BASISRAPPORT

Monument
Vandekerckhove

Auteurs: Bart BARTOLOMIEUX
Redactie: Tina BRUYNINCKX

Monument Vandekerckhove nv
Oostrozebekestraat 54
8770 INGELMUNSTER

Afdeling Archeologie
Rapport 2017/39

Afbeelding op schutblad: Zicht op put 1.

0. ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

Opgraving ☒	Prospectie ☐
Vergunningsnummer: 2010/457	
Datum aanvraag: 22/12/2010	
Naam aanvrager: BARTOLOMIEUX Bart	
Naam site: Ieper, Diksmuidestraat	
Naam aanvrager metaaldetectie: BRACKE Maarten	
Vergunningsnummer metaaldetectie: 2010/457 (2)	

Opdrachtgever:	Petillion Bvba Bargiestraat 16 8900 Ieper
Uitvoerder:	Monument Vandekerckhove nv Oostrozebekestraat 54 8770 Ingelmunster
Bevoegde Vlaamse overheid:	Sam De Decker (erfgoedconsulent, agentschap Onroerend Erfgoed)
Bevoegde Intergemeentelijke Archeologische Dienst:	/
Projectleider:	Bert Acke
Leidinggevend archeoloog:	Bart Bartolomieux
Archeologisch team:	Maarten Bracke, Annelies Maenhout, Frederik Roelens, Raf Trommelmans
Start veldwerk:	10/01/2011
Einde veldwerk:	17/03/2011
Wetenschappelijke begeleiding:	Jan Decorte
Projectcode:	IPDS11
Provincie:	West-Vlaanderen
Gemeente:	Ieper
Deelgemeente:	Ieper
Plaats:	Kruispunt Diksmuidestraat, Hoge Wieltjesgracht, Masscheleinlaan en Stoffelstraat
Lambertcoördinaten:	X: 45636, Y: 172717; X: 45654, Y: 172716; X: 45636, Y: 172681; X: 45654, Y: 172681
Kadastrale gegevens:	Afdeling Ieper 3, Sectie G, F, E, openbaar domein
Beheer opgravingsdata:	Monument Vandekerckhove nv Oostrozebekestraat 54 8770 Ingelmunster
Beheer vondsten:	Archeo7 Reningelststraat 13 8956 Kimmel
Titel:	Archeologische opgraving Ieper Diksmuidestraat (prov. West-Vlaanderen). Basisrapport.
Rapportnummer:	2017/39

© Monument Vandekerckhove nv, Oostrozebekestraat 54, 8770 Ingelmunster. Figuren: Monument Vandekerckhove nv, tenzij anders vermeld. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van de uitgever.

1. INHOUDSTAFEL

0. ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	2
1. INHOUDSTAFEL	3
2. INLEIDING	5
3. ONDERZOEKSOPDRACHT	7
3.1. BIJZONDERE VOORWAARDEN	7
3.2. WETENSCHAPPELIJKE VRAAGSTELLING	7
4. BESCHRIJVING VAN DE VINDPLAATS	9
4.1. BODEMKUNDIGE OMSCHRIJVING	9
4.2. TOPOGRAFISCHE SITUERING	10
4.3. HISTORISCHE SITUERING	11
4.3.1. <i>Beknopte geschiedenis van Ieper</i>	11
4.3.2. <i>Geschiedenis van de site en haar onmiddellijke omgeving</i>	17
4.4. ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK IN IEPER	23
5. ONDERZOEKSMETHODE	25
5.1. VRAAGSTELLING	25
5.2. RANDVOORWAARDEN	26
6. BESCHRIJVING VAN DE AANGETROFFEN SPOREN	27
6.1. WERKPUT 1	27
6.1.1. <i>Algemeen</i>	27
6.1.2. <i>Voornaamste sporen</i>	27
6.1.3. <i>Stratigrafie</i>	35
6.2. WERKPUT 2	43
6.2.1. <i>Algemeen</i>	43
6.2.2. <i>Voornaamste sporen</i>	43
6.2.3. <i>Stratigrafie</i>	46
6.3. BEGELEIDING	48
6.3.1. <i>De Diksmuidestraat</i>	48
6.3.2. <i>De Stoffelstraat</i>	49
6.3.3. <i>Rioleringsleuf tussen put 1 en put 2</i>	50
7. BASISANALYSE VAN DE VONDSTEN EN STALEN	55
7.1. VONDSTEN	55
7.1.1. <i>Werkwijze</i>	55
7.1.2. <i>Resultaten</i>	55
7.1.3. <i>Discussie en interpretatie</i>	59
7.1.4. <i>Conclusie</i>	60
7.1.5. <i>Aanbevelingen voor verder onderzoek</i>	60

7.2. MONSTERS.....	61
7.2.1. <i>Werkwijze</i>	61
7.2.2. <i>Resultaten</i>	62
7.2.3. <i>Conclusie</i>	63
7.2.4. <i>Aanbevelingen voor verder onderzoek</i>	63
8. DATERING EN INTERPRETATIE VAN DE VINDPLAATS	65
9. SYNTHESE	69
10. SAMENVATTING	71
11. LITERATUUR	73
12. BIJLAGEN	75

2. INLEIDING

In het kader van de rioleringswerken in de Diksmuidestraat en de Arthur Stoffelstraat in de stadskern van Ieper (prov. West-Vlaanderen), voerde een archeologisch team van Monument Vandekerckhove nv gedurende de periodes 10 - 20 januari 2011 (put 1), 8 - 14 februari 2011 (put 2) en 16 - 17 maart 2011 (put 3) een opgraving uit op het kruispunt van beide bovenvermelde wegen met de Adj. Masscheleinlaan en de Hoge Wieltjesgracht. Daarnaast werden ook de werken in de onmiddellijke omgeving begeleid. Opdrachtgever voor het onderzoek was Petillion bvba, die als hoofdaannemer instond voor de rioleringswerkzaamheden. Het onderzoek gebeurde volgens de bijzondere voorwaarden geformuleerd door de intergemeentelijke archeologische dienst Archeo7, die adviseerde dat een archeologische opgraving voorafgaand aan de werken diende uitgevoerd te worden. Op deze plek werden namelijk resten van de in oorsprong 13de-eeuwse Diksmuidsepoort verwacht.

In dit basisrapport worden de resultaten van het archeologisch onderzoek voorgesteld. In enkele inleidende hoofdstukken wordt de geografische, historische en archeologische situering van het onderzoeksterrein en de gebruikte methodologie bij het onderzoek toegelicht. Vervolgens worden de resultaten besproken en wordt een interpretatie gegeven aan de aangetroffen sporen en vondsten. Als besluit volgt een synthese van de resultaten. Het geheel wordt verduidelijkt door middel van kaarten en foto's. Als bijlage zijn de gedigitaliseerde overzichtsplannen opgenomen. Bij het rapport hoort een USB-kaart met daarop een overzichtsplan, alle foto's, de veldtekeningen, de inventarislijsten en de digitale versie van deze tekst en de bijlagen.

Langs deze weg wordt eveneens dank betuigd aan volgende personen en instanties die zorgden voor een aangename samenwerking en bijdroegen tot het vlotte verloop van het onderzoek: de medewerkers van Petillion bvba, Jan Decorte (intergemeentelijk archeoloog Archeo7), Sam De Decker (erfgoedconsulent archeologie bij Ruimte en Erfgoed afdeling West-Vlaanderen), grondwerken Verbeke en landmeter Pol Verhelle. Speciale dank gaat uit naar de heer Jules Allemon (Genootschap voor Geschiedenis en Vestingbouwkunde Ieper) voor het aanleveren van historische en iconografische gegevens en naar collega's Bert Heyvaert, Eline Van Heymbeeck en Maarten Bracke, eveneens voor het aanreiken van nuttige info. Ten slotte een woord van dank aan Koen de Groote van het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed voor de hulp bij de datering van de ceramiek.

3. ONDERZOEKSOPDRACHT

3.1. Bijzondere voorwaarden

Teneinde tegemoet te komen aan de decretaal bepaalde zorgplicht ten aanzien van het archeologische erfgoed, is op bovengenoemde locatie een definitieve archeologische opgraving vereist. Op het terrein dienen 3 opgravingsputten te worden gegraven tot op het toekomstig verstoorde niveau. De drie opgravingsputten hebben een respectievelijke grootte van ca. 100m² (put 1), ca. 60m² (put 2) en ca. 40m² (put 3) en hun ligging werd bepaald in samenspraak met de intergemeentelijke archeoloog van Archeo7. Uit praktische overwegingen (o.a. verkeerscirculatie) werd begonnen met de noordelijke put 1.

De afgraving van de verstoorde bovengrond tot op het eerste archeologisch relevante niveau diende te gebeuren met een kraan van 8 tot 15 ton op rupsbanden met een tandeloze graafbak onder begeleiding van de leidinggevende archeoloog. De opbraak gebeurde door de uitvoerder van de rioleringswerken.

3.2. Wetenschappelijke vraagstelling

Beknopt historisch onderzoek (hier wordt dieper op ingegaan in hoofdstuk 4.3.) leert ons dat zich op de bovengenoemde locatie waar rioleringswerken worden uitgevoerd, archeologische sporen uit het verleden kunnen voorkomen. Het betreft hier meer bepaald de mogelijke resten van de middeleeuwse en postmiddeleeuwse stadsverdediging van Ieper. De archeologische opgraving heeft als doel in de mate van het mogelijke de informatie uit historische en iconografische bronnen te toetsen aan de werkelijkheid en bepaalde elementen van de Ieperse stadsverdediging te situeren. Deze vraagstelling wordt nog nader besproken in hoofdstuk 5.1..

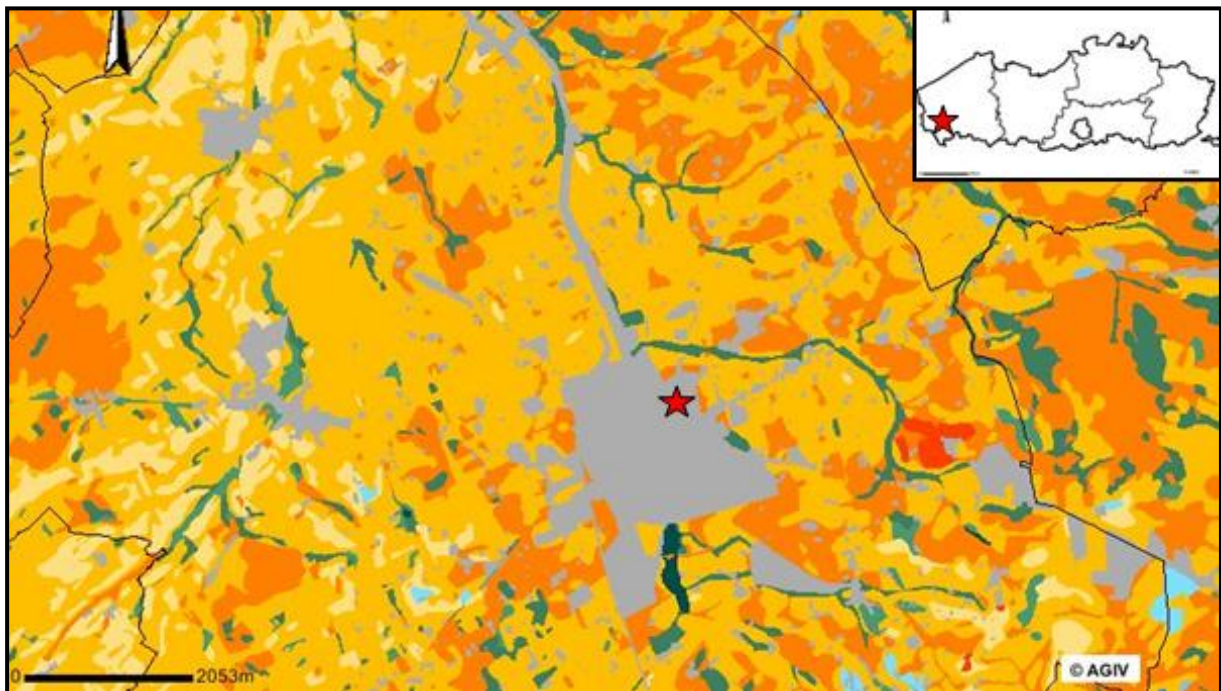

4. BESCHRIJVING VAN DE VINDPLAATS

4.1. Bodemkundige omschrijving

Het reliëf in Ieper is licht golvend doordat de stad aan de noordelijke voet van de West-Vlaamse heuvels ligt. Fysisch-geografisch behoort Ieper tot zandlemig Vlaanderen.¹ Op de bodemkaart (zie figuur 2) is het stadscentrum echter niet gekarteerd (grijs), maar de omliggende gronden zijn aangeduid als:²

- droge lichte zandleembodem met sterk gevlekte, verbrokkelde textuur B-horizont (Pbc) (licht gele kleur)
- matig droge lichte zandleembodem met sterk gevlekte, verbrokkelde textuur B horizon (Pcc) (gele kleur)
- matig natte tot natte zandleembodem zonder profiel (Lep) (oranje kleur)
- sterk gleyige kleibodem zonder profiel (Eep) (groene kleur)

Figuur 2: Situering van Ieper op de bodemkaart, met aanduiding van het onderzoeksterrein (rode ster) (© www.geo-vlaanderen.agiv.be).

---

¹ <http://inventaris.vioe.be/dibe/geheel/21274>

² <http://geovlaanderen.agiv.be/geovlaanderen/bodemkaart>

4.2. Topografische situering

Het onderzoeksterrein bevindt zich langsheen één van de invalswegen tot de stad Ieper (prov. West-Vlaanderen), op het kruispunt van de Diksmuidestraat, Arthur Stoffelstraat, Hoge Wieltjesgracht en Adjutant Masscheleinlaan (zie figuur 3 en bijlage 0). De kadastrale gegevens van de site zijn: Afdeling 3, Secties E, F, G, openbaar domein. Het kruispunt ligt op een hoogte van circa +18,5m TAW.³

Figuur 3: Aanduiding van de opgravingslocatie (© <https://www.google.be/maps/>).

³ Gebaseerd op eigen metingen op het terrein.

4.3. Historische situering

4.3.1. Beknopte geschiedenis van Ieper

Een eerste, weliswaar twijfelachtige, vermelding van Ieper betreft de naam Ipris in een oorkonde van 961. De eerste vermelding die met zekerheid terug te brengen is tot Ieper betreft Iprensis in 1066. De ontstaansomstandigheden omtrent Ieper zijn echter onduidelijk.⁴ Ieper zou mogelijk teruggaan op een zogenaamde Karolingische *fiscus* of een aan de keizer belastingplichtig domein. Mogelijke aanwijzingen in die richting zijn onder meer het bestaan, reeds vóór 1102, van een bedehuis toegewijd aan Sint-Maarten, de patroonheilige van oude *fiscuskerken* en de aanwezigheid van een "Hoveland" (een vóór het uitbatingscentrum gelegen gebied). Aangenomen wordt dat het *forum* of de huidige Grote Markt, uit dit "Hoveland" ontstond. Midden 11de eeuw werd dit oude uitbatingscentrum door Graaf Boudewijn V uitgebreid en versterkt (zie figuur 4). Daarbij wordt tevens een grafelijk *castrum* ingericht. Deze uitbreiding kan gezien worden binnen de grafelijke binnenlandse politiek van het oprichten van nieuwe bewoningskernen in Binnen-Vlaanderen om zo het dunbevolkte en ongecultiveerde centrale gedeelte van het graafschap beter te verbinden met de rijke steden die zich aan de kust en aan de Schelde ontwikkelden.

Figuur 4: Stadsontwikkeling van Ieper van de 11de tot de 13de eeuw. De site is aangeduid met een rode ster (© STUBBE *et al.* 2003, pp. 12-13).

⁴ <https://inventaris.vioe.be/dibe/geheel/21274>

Gedurende de 11de en het begin van de 12de eeuw is er een verdere stadsontwikkeling tengevolge van een ontluikend handelsverkeer. Midden 12de eeuw, mogelijk tengevolge van de stadsgroei, wordt het grafelijke *castrum* verlaten en wordt een nieuwe burcht gebouwd ten zuidwesten van de stad, het zogenaamde Zaalhof/Tempelhof (zie figuur 4). Ook gedurende deze periode evolueert Ieper tot een volwaardige stad met eigen territorium, jurisdictie, administratie en instellingen.⁵ Ieper moet tevens reeds vóór of tijdens de opvolgingsstrijd na de moord op Graaf Karel de Goede (1127) versterkt geweest zijn. Zo verhaalt de kroniek van Jan van Terwaan omtrent de gebeurtenissen rond de moord op Karel de Goede over de inname van de nederzetting van Ieper die versterkt was met wal en poorten. Deze nederzetting zou zich in de omgeving van de Sint-Pieterskerk situeren. Wanneer de verdedigingsgracht gestoken werd, welke de dimensies van de gracht waren, wanneer de poorten werden opgetrokken of hoe de poorten waren opgebouwd zijn echter vragen die nog niet beantwoord zijn.⁶

Wanneer in het begin van de 13de eeuw de relatie tussen het graafschap Vlaanderen en het koninkrijk Frankrijk meer onder druk komt te staan tengevolge van een Anglofiele politiek, wordt in 1213 een militaire veldtocht ondernomen door Filips August waarbij Ieper wordt ingenomen. Ieper kon zich via een buitenissig hoog losgeld echter vrijkopen.⁷ Door de veldtocht werd echter duidelijk dat de Westhoek beter diende te worden beveiligd. Verschillende steden kregen hun eerste versterkingen. Twee grafelijke verordeningen uit 1214 spoorden ook de Ieperlingen aan de versterkingswerken in sneltempo te voltooien. Deze vroeg 13de-eeuwse versterkingswerken omsloten nu ook de regelmatige arealen van de tweede fase van de stadsuitbreiding die vanaf het eind van de 12de eeuw ten westen van de Ieperlee tot stand was gekomen (zie figuur 4).

Reeds in de eerste helft van de 13de eeuw breidde de stad zich verder naar het noorden uit, tot voorbij de huidige Surmon- en Cartonstraat, en dus tot voorbij de zeer recent aangelegde vroeg 13de-eeuwse verdedigingsgordel. Hierbij werd nu ook het areaal ten oosten van de Ieperlee en het alluvium bezijden de Ieperlee ingenomen en verkaveld (zie figuur 4).

In het begin van de 14de eeuw, na een heropflakking van de Vlaams-Franse twisten, werd een tweede stadsomwalling aangelegd, de zogenaamde “Uterste veste” (zie figuur 5). Met de aanleg werd begonnen in 1302 maar deze werd pas voltooid in 1328. Doel

---

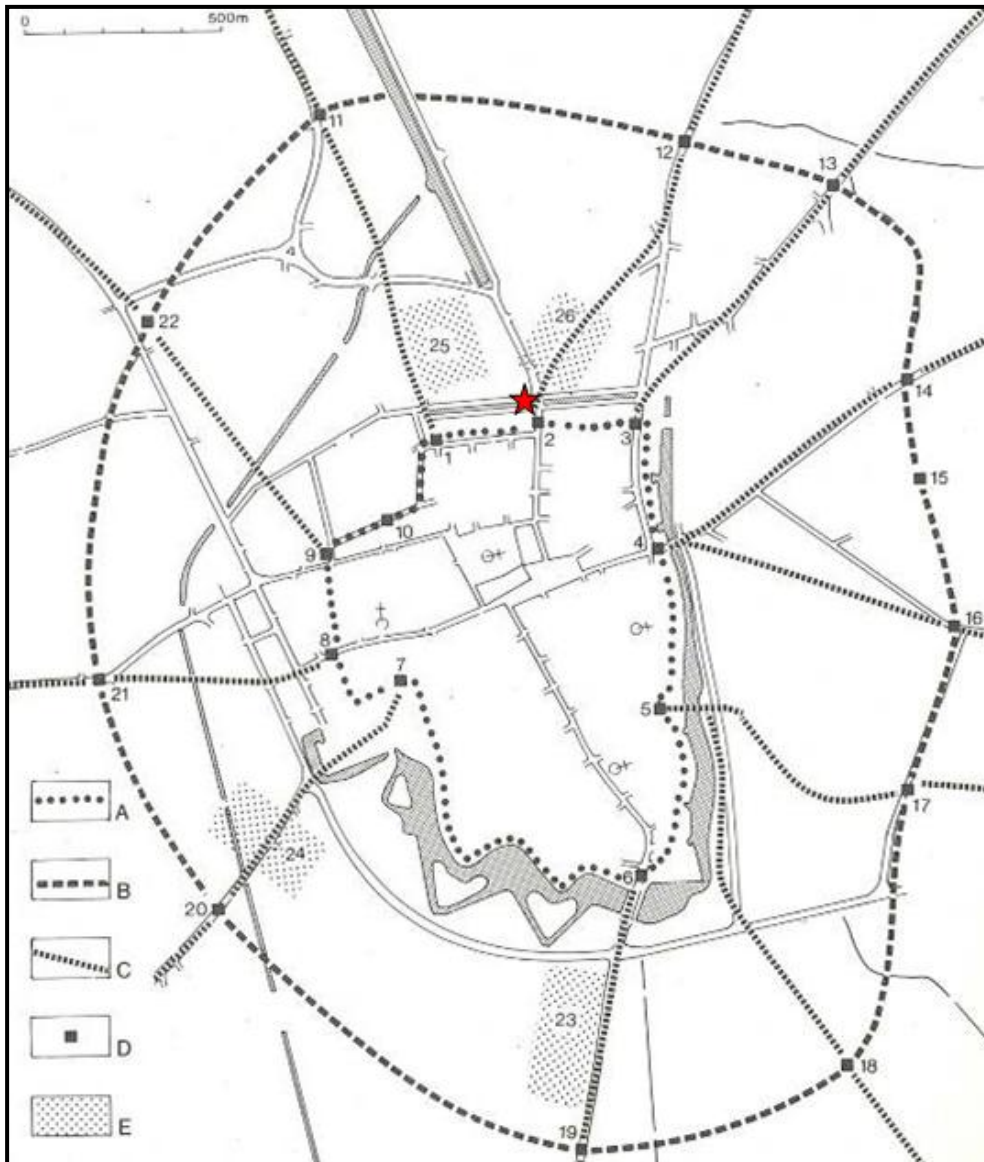
⁵ Ibidem.

⁶ TERMOTE 1992, pp. 219-221.

⁷ STUBBE *et al.* 2003, p. 13.

van deze stadsomwalling was de beveiliging van de buitenparochies. De totale lengte van de verdedigingsgordel bedroeg 7,6km, deze omsloot een areaal van 500ha. Na een, overigens mislukte, Engelse belegering in 1383 werd deze buitenste verdedigingsgordel opgegeven en teruggelegd op de 13de-eeuwse omwalling.⁸

Figuur 5: Stadsomwalling van Ieper in de eerste helft van de 14de eeuw. De site is met een rode ster aangeduid (© TERMOTE, 1992, p. 226).

Gedurende de 15de en 16de eeuw leidden een daling van de lakenproductie en mislukte reconversie pogingen tot een definitief economisch verval en een sterke terugloop van de bevolking. In het licht van de voortdurende onrust wordt de stadsverdediging

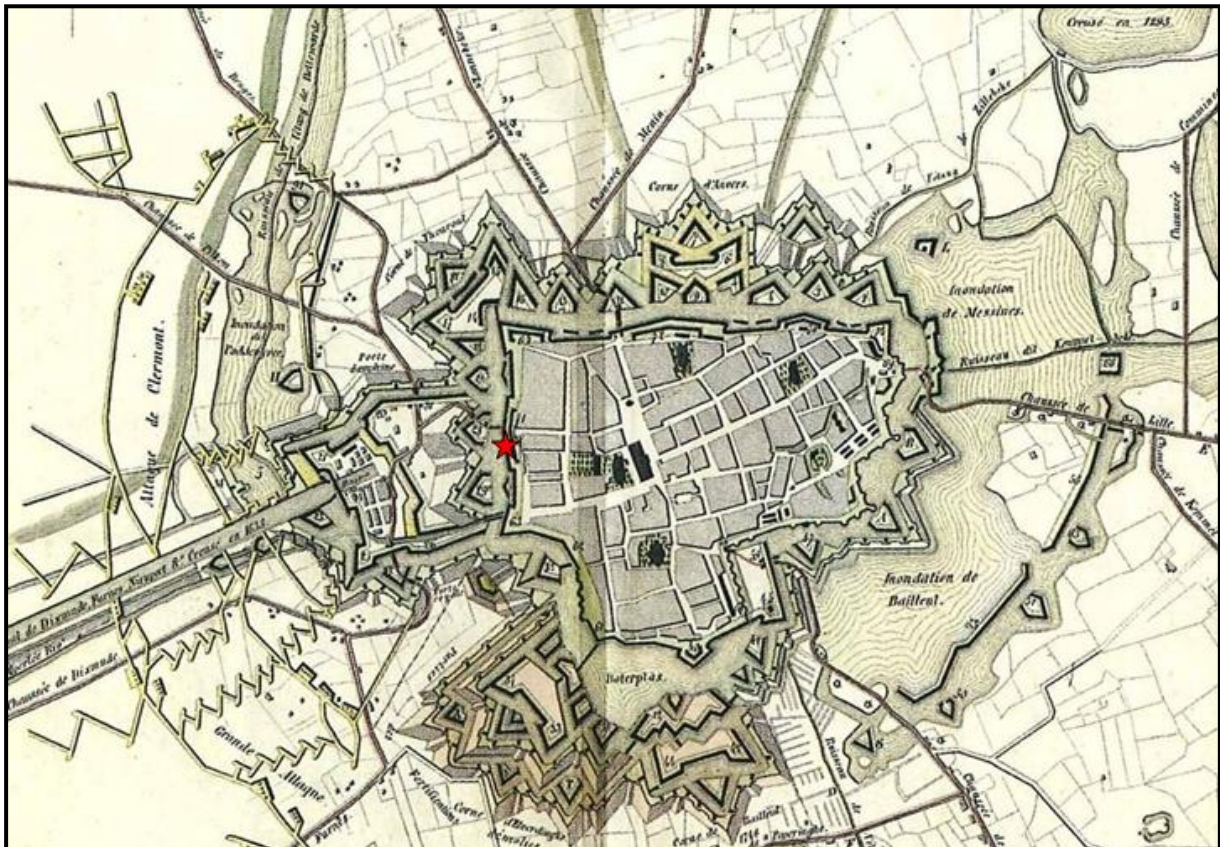
⁸ TERMOTE 1992, pp. 219-228.

This is a historical map of the city of Valenciennes, showing its fortifications and surrounding areas. The city is enclosed by a complex system of walls and bastions. Key features include the 'Porte du Château' at the top, the 'Porte de Valenciennes' on the left, and the 'Porte au Bourreau' at the bottom. The city is surrounded by 'Marais' (marshes) and 'Ruisseaux' (streams). A red star marks a specific location on the western wall, near the 'Porte de Valenciennes'.

In 1678 werd Ieper belegerd en veroverd door Lodewijk XIV. De Franse ingenieur Vauban ontwierp een vernieuwde versterking volgens het moderne gebastioneerde systeem (zie figuur 7). Deze versterkingen werden echter in 1782-1783 grotendeels door de Oostenrijkers terug afgebroken wegens de hoge kostprijs voor het onderhoud ervan. Echter tegen het einde van de 18de eeuw ondervonden de Oostenrijkers dat ze toch zeer kwetsbaar waren geworden en werd terug een aantal voorwerken aangelegd.¹¹

¹¹ STUBBE *et al.* 2003, pp. 14-16.

Figuur 7: Toestand van de Ieperse vestingen tijdens het Franse beleg in 1744 (© S.n. 1999, p. 45).

In de Hollandse periode kreeg Ieper terug een strategisch belang en werden de versterkingen van Vauban in grote mate hersteld en vernieuwd (zie figuur 8). De Hollanders gebruikten gele baksteen (van polderklei) terwijl Vauban de lokale roodbakkende klei gebruikte.¹²

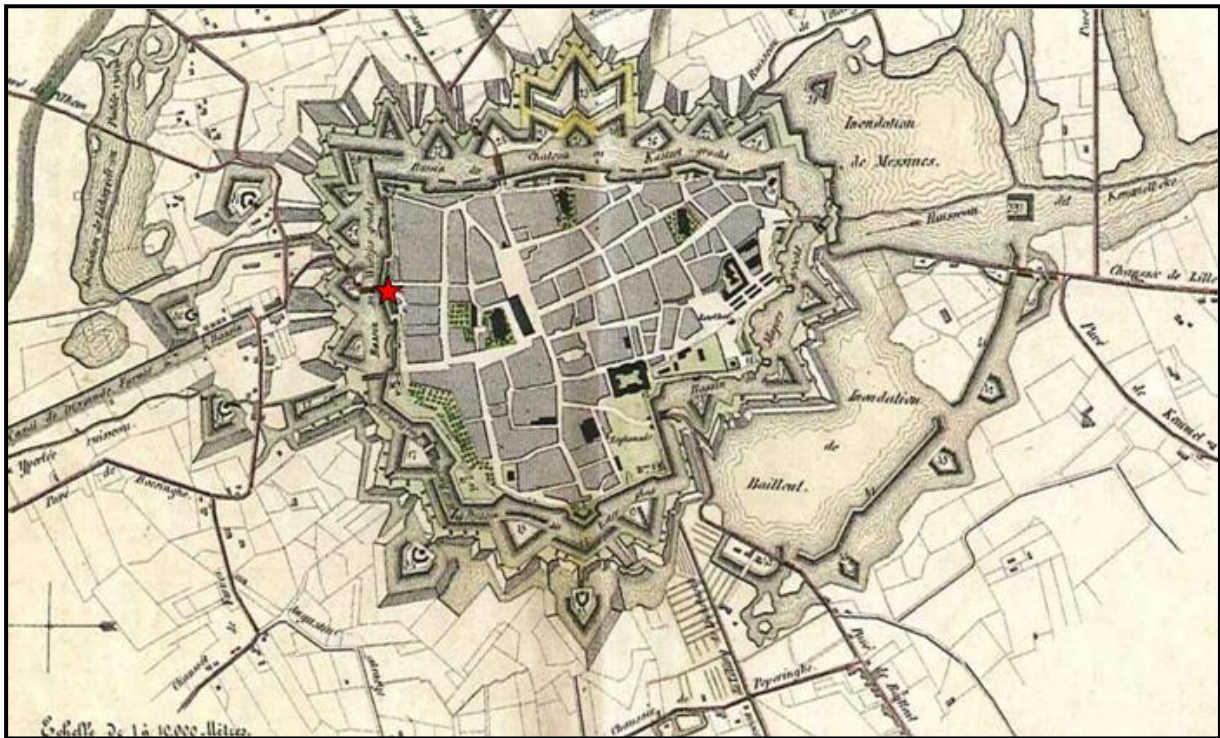
Bij de stichting van België werd een nieuw verdedigingsconcept uitgewerkt dat zich concentreerde rond de stellingen rond Antwerpen waardoor Ieper zijn strategische functie verloor. Gevolg daarvan was dat men midden 19de eeuw begon met de ontmanteling van de verdedigingswerken rond de stad.¹³ Dit betrof alle buitenvesten behalve de hoofdwal samen met twee contregardes en één *demi-lune* in het zuidwesten. De vrijgekomen gronden werden in augustus 1856 openbaar verkocht. Nadien werden ook de grachten aan de noordwestzijde gedempt (van het Stationsplein tot de Torhoutpoort) (zie figuur 9).¹⁴

¹² STUBBE *et al.* 2003, p. 44.

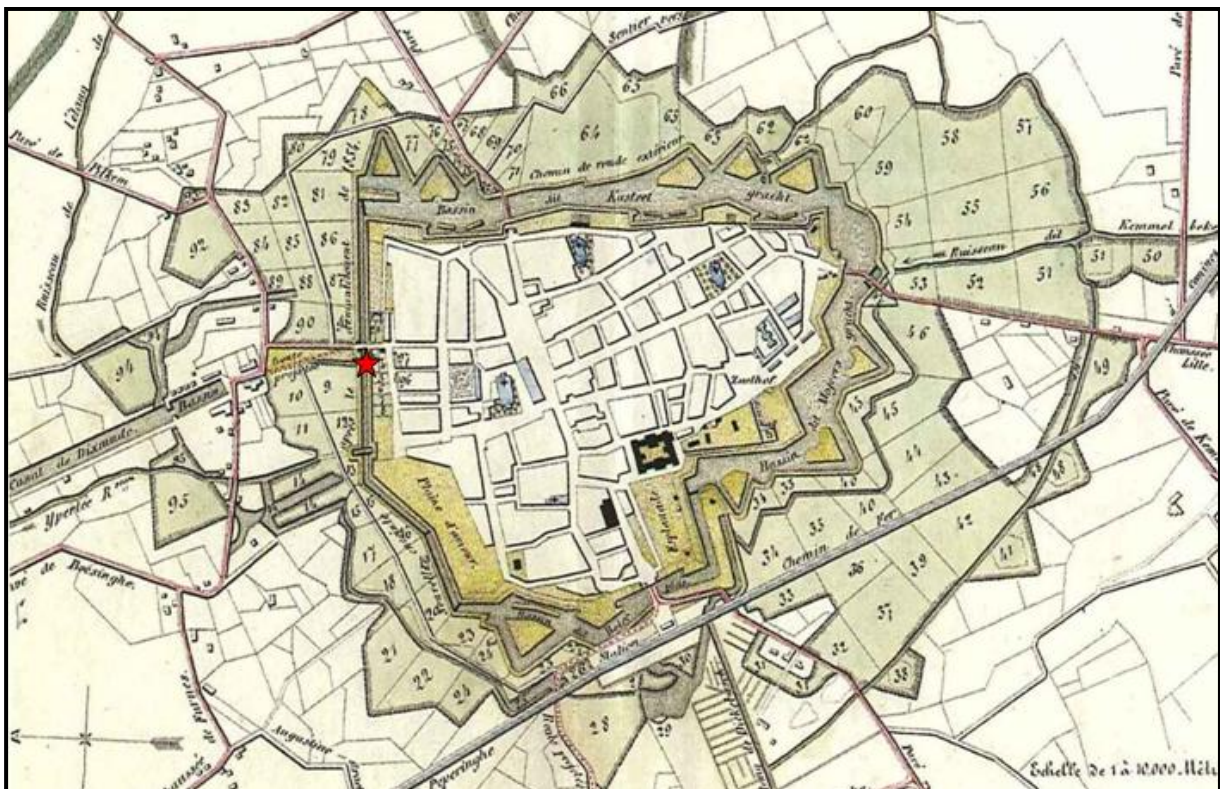
¹³ STUBBE *et al.* 2003, pp. 14-16.

¹⁴ S.n. 2007, p. 45.

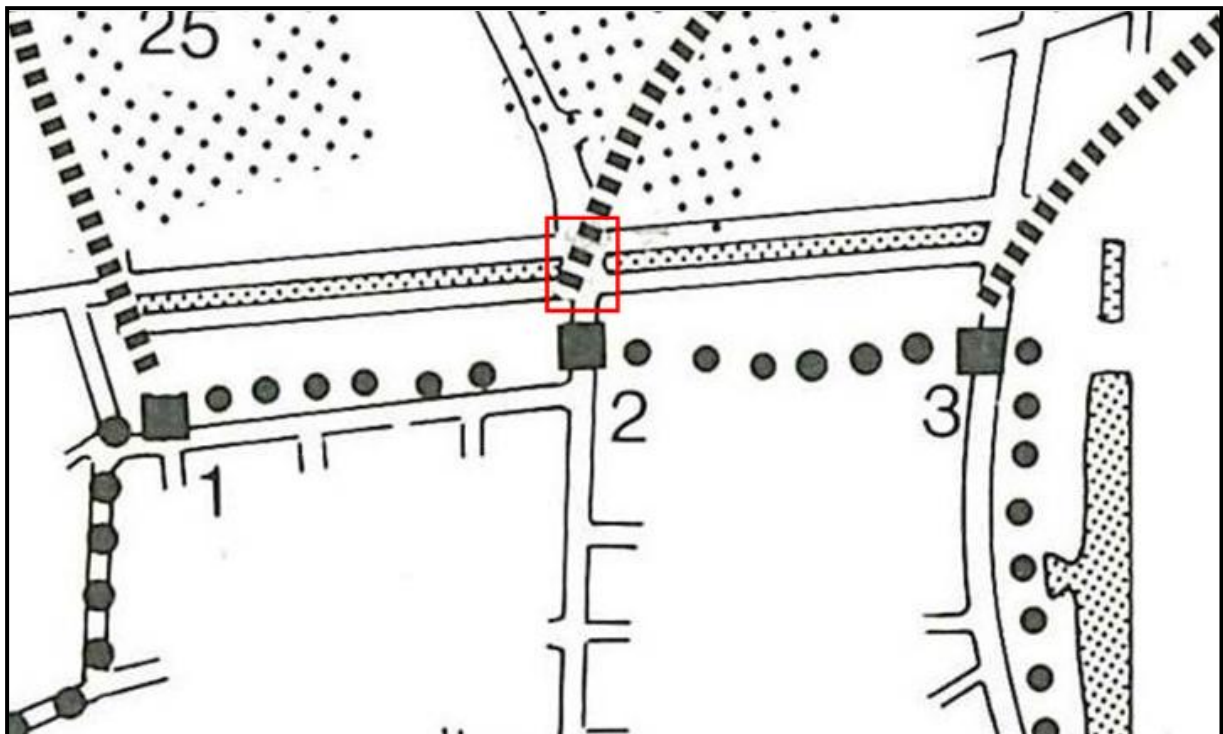
Figuur 8: Toestand van de Ieperse vestingen onder Hollands bewind (© S.n. 1999, p. 48).

Figuur 9: Toestand van de Ieperse vestingen na de gedeeltelijke ontmanteling in 1856 (© S.n. 2007, p. 45).

4.3.2. Geschiedenis van de site en haar onmiddellijke omgeving

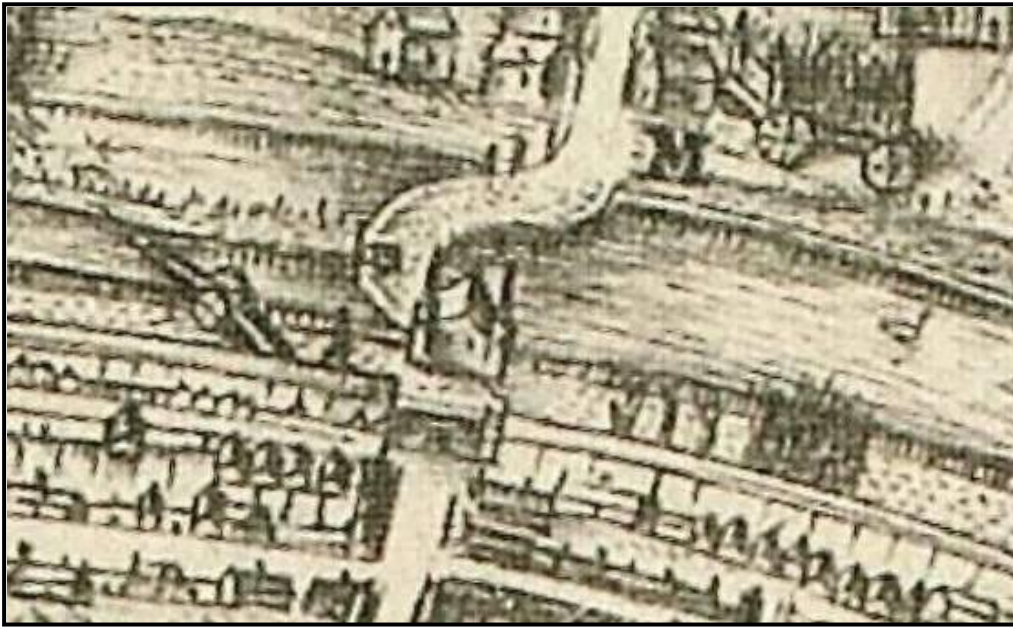
Afgaande op figuur 4 is duidelijk dat de locatie van de opgravingsputten op het kruispunt Diksmuidestraat met de Hoge Wieltjesgracht zeker tot het begin van de 13de eeuw buiten het stadsareaal gelegen was en zich pas met de tweede 13de-eeuwse uitbreiding van de stadsomwalling op de rand van de stad bevond, en dan met name in de buurt van één van de noordelijke toegangspoorten: de Diksmuidsepoort. Op de reconstructie van het verloop van de tweede 13de-eeuwse stadsomwalling in de buurt van de opgravingslocatie (zie figuur 10) liggen de putten echter nog buiten het stadsareaal.

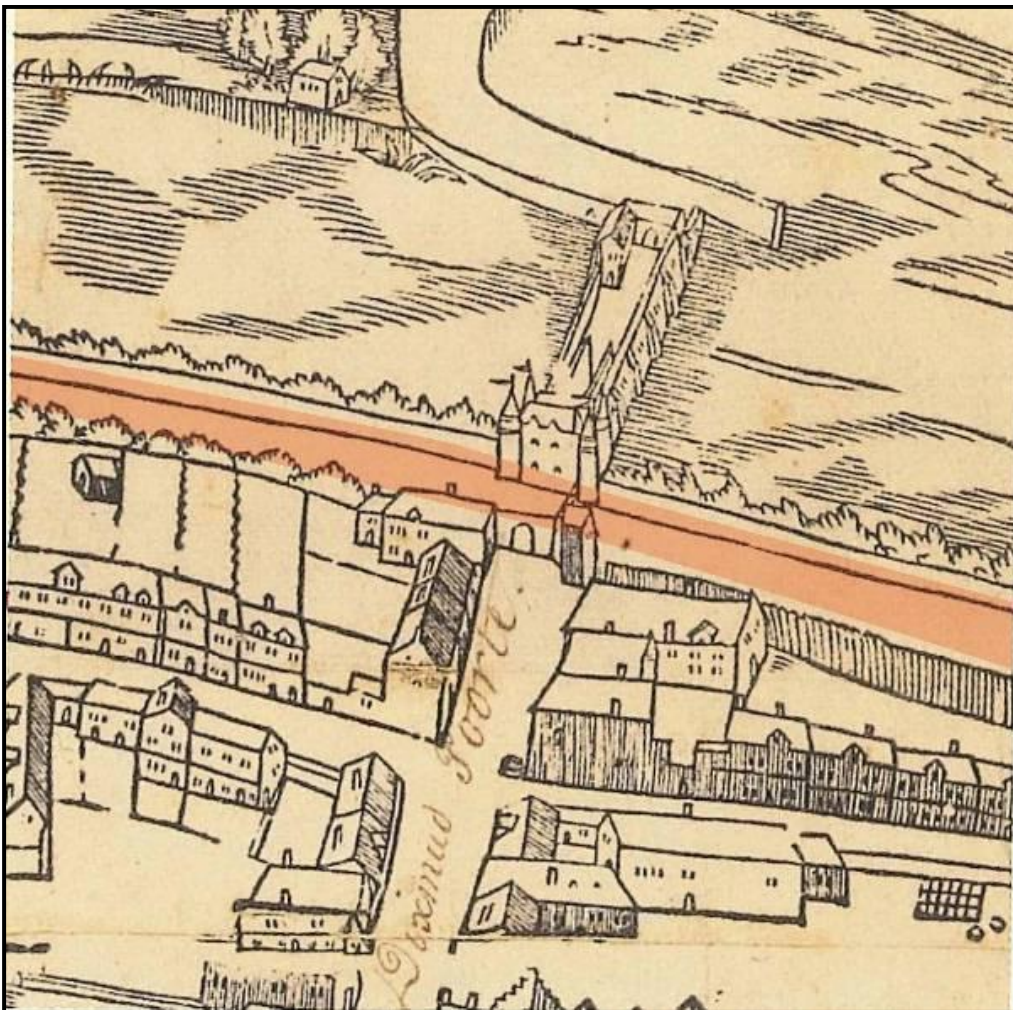
Figuur 10: Detail van figuur 5 met het opgravingsareaal (rood vierkant) buiten de reconstructie gelegen (© TERMOTE 1992, p. 226).

Op ander kaartmateriaal (zie figuren 11 en 12) situeert de Diksmuidsepoort zich echter iets meer naar het noorden, meer naar de locatie van de opgravingsputten toe. Het is dus niet onmogelijk dat deze poort of bijhorende brug tijdens de opgraving aangesneden wordt.

Figuur 11: Detail van een 17de-eeuwse gravure van Guillaume du Tielt (© VAN ROLLEGHEM 2006, p. 31).

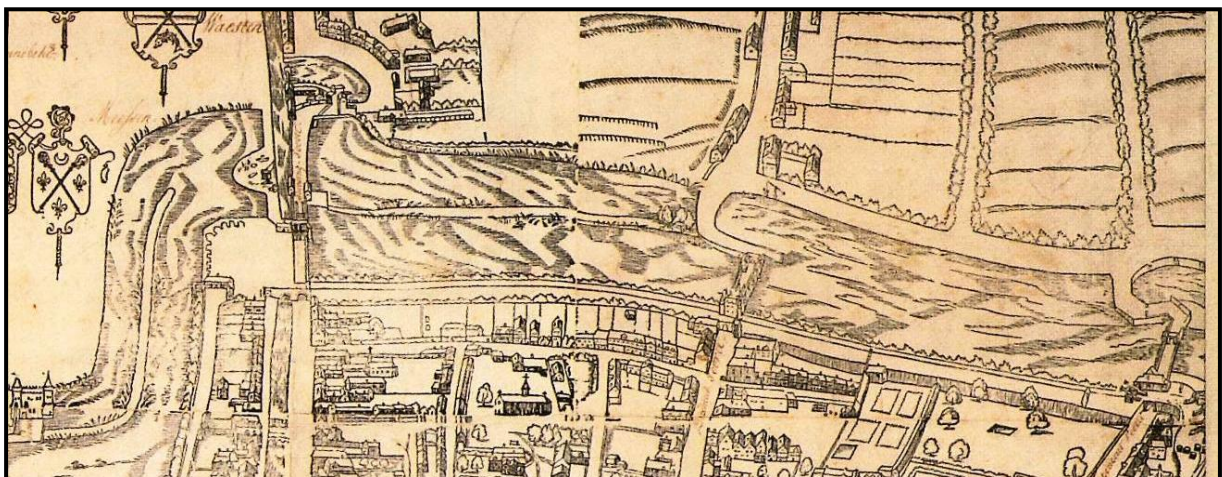

Figuur 12: Detail van het stadsplan van Thévelin en Destrée (1564) (© VAN ROLLEGHEM 2006, p. 31). De rode band geeft de huidige zuidelijke Masscheleinlaan en Hoge Wieltjesgracht weer.

Een precieze datering voor het opwerpen van deze tweede 13de-eeuwse uitbreiding van de stadswal is niet gekend maar de versterkingswerken werden in elk geval pas opgeworpen na de opvulling van de alluviale strook langs de Ieperlee en die werd pas vanaf 1231 gerealiseerd. Het is echter niet uitgesloten dat de aanleg van de versterkingsgordel hiermee gelijklopend plaatsgreep. Uitgaande van het feit dat de bedelorden zich bij voorkeur binnen de stadsmuren vestigden, levert de bouw van het Minderbroederklooster in dit stadsdeel vanaf 1255 een mogelijke *terminus ante quem*. Het door de uitbreiding omsloten gedeelte van de oude vroeg 13de-eeuwse gracht wordt nog vermeld in 1325 als Goudinegracht en werd dus veel later pas gedempt.

Afgaand op historische en iconografische gegevens (zoals het stadszicht van de hand van H. Cock (1554) en het stadsplan van Thévelin en Destrée (1564) (zie figuur 13) bestond de 13de-eeuwse verdedigingsgordel uit een dubbele gracht, een achterliggende aarden wal en stenen poorten. Deze laatste werden gelijktijdig met of kort na de aanleg van de wal gerealiseerd. Op de kaarten zijn verschillende types poorten te zien. De Diksmuidse- en de Torhoutpoort en waarschijnlijk ook de Boezingepoort (horende tot de midden 13de-eeuwse noordelijke uitbreidingsfase) behoorden, op basis van deze iconografische gegevens, tot een type waarbij de poort bestaat uit een poortgebouw, geflankeerd door twee ronde torens aan de veldzijde. De poorten zijn in de aarden wal ingeplant en niet meer in de gracht, en door middel van een geknikte dam over de middenberm met de buitenzijde verbonden. Het gedeelte tot aan de middenberm is door gekanteelde weergangen geflankeerd en met een voorpoort afgesloten.^{15,16}

Figuur 13: Detail van het stadsplan van Thévelin en Destrée (1564) (© VAN ROLLEGHEM 2006, p. 31).

¹⁵ Op het Thevelinplan worden de poorten vanuit het zuiden afgebeeld. Er dient bovendien rekening gehouden te worden met verbouwingen en aanpassingen in het begin van de 14de eeuw. Zo wordt de Diksmuidsepoort in 1319 hersteld.

¹⁶ TERMOTE, pp. 222-224.

De kanonnen van Engelsen en Gentenaars hadden tijdens het reeds eerder vermelde beleg van 1383 de zwakheid van de aarden wallen van de 13de-eeuwse stadsgordel aangetoond waardoor, na een bezoek van de Bourgondische hertog Filips de Stoute in 1386, besloten werd deze te versterken met een bakstenen muur van 4,5km lang (1388-1398). Bij deze versterking werden een aantal poorten gesupprimeerd. De Diksmuidsepoort mocht alleen nog door voetgangers worden gebruikt.¹⁷

Naarmate de artillerie steeds sterker werd, zag men zich genoodzaakt de verdediging daaraan aan te passen. Zoals eerder vermeld versterkten Keizer Karel en later de Spanjaarden sinds halfweg de 16de eeuw de stenen stadsmuren door o.a. een aarden aandamming en de verlaging van de hoge torens en inrichting als artillerieplatform. Ook verschenen de eerste voorversterkingen. Omstreeks 1640 werd, naast andere ingrepen, een kleine demi-lune aangelegd tussen de Diksmuidse- en de Torhoutpoort.¹⁸ Ook werd speciale aandacht besteed aan het Ieperse havengebied, 500m ten noorden van de stad. De kaai en de verbinding met de stad werden met wallen omgeven waarbij de Nieuwe Stad, ook Neerstad genoemd, zich als een appendix aan de Diksmuidsepoort ontwikkelde (zie figuur 6).¹⁹

Tussen 1678 en 1713, onder het Frans bewind, werd het nieuwe definitieve fortificatiesysteem op de 13de-eeuwse verdediging aangelegd. Dit nieuwe systeem steunde op de ontwerpen van architect Vauban waarbij het omringende landschap werd gemanipuleerd. De verdediging had een trapsgewijs voor- en buitenwerk. Op de Kabinetskaart van Graaf Joseph-Johann-Franz de Ferraris (1726-1814) uit 1769 is te zien hoe de Diksmuidsepoort, op deze kaart echter niet aangeduid als de Diksmuidsepoort, werd opgenomen in het nieuwe fortificatiesysteem van Vauban (zie figuur 14). Ook op de kaart van Beaulieu wordt de term Diksmuidsepoort aan een ander bouwwerk toegewezen (zie figuur 15). De poort zou ten tijde van Vauban een neoclassicistisch uiterlijk hebben gehad (zie figuur 16).

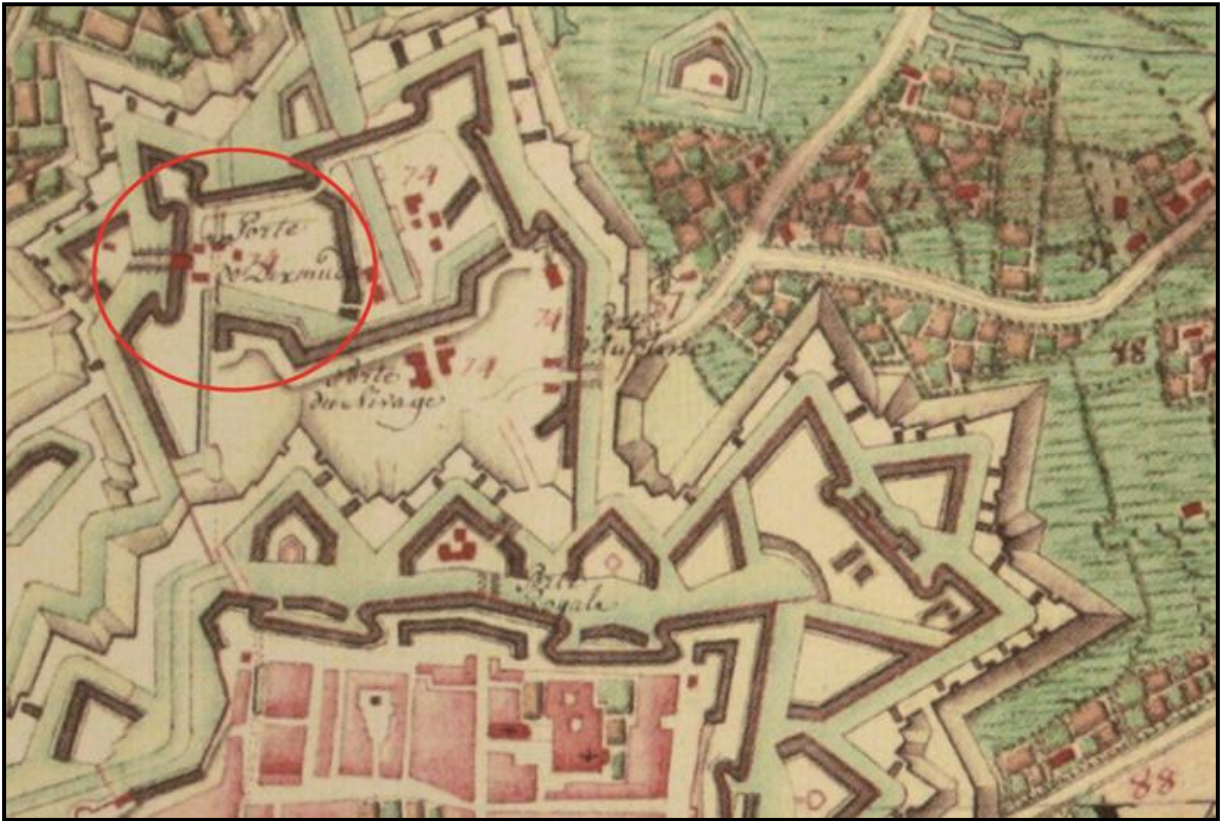
---

¹⁷ STUBBE *et al.* 2003, pp. 14-16.

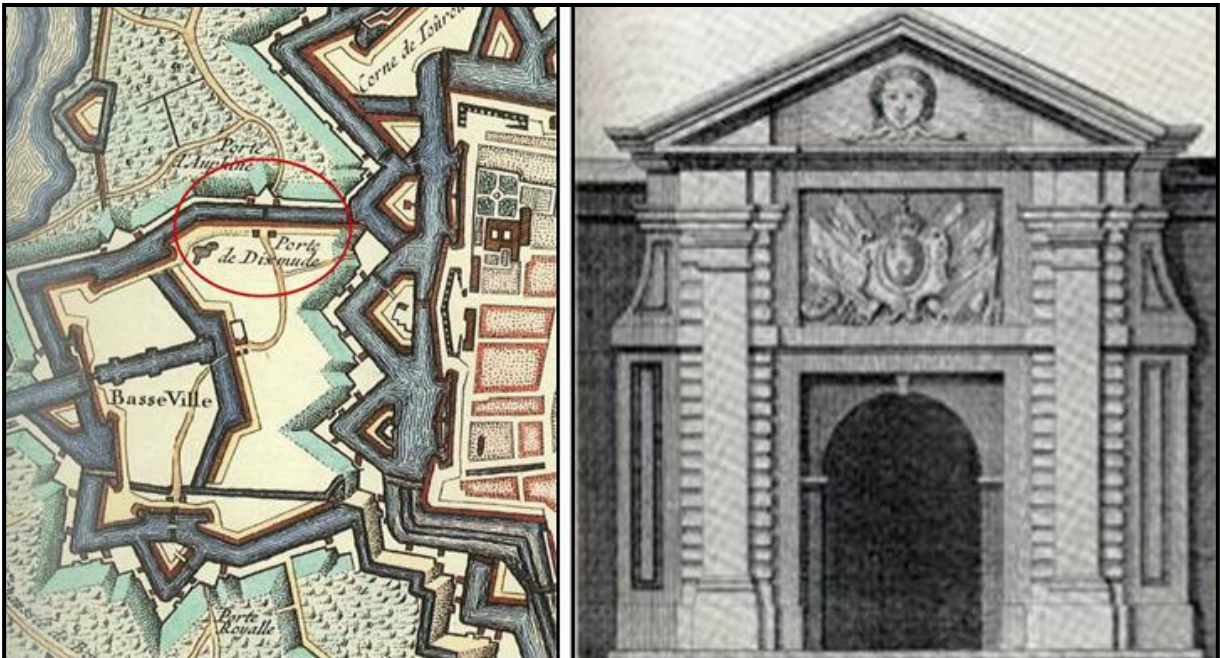
¹⁸ S.n. 2007, p. 13.

¹⁹ MUS *et al.* 1992, p. 16.

Figuur 14: Noordelijk gedeelte van Ieper op de kaart van Ferraris.

Figuren 15 en 16: Links: stadsplattegrond van Sébastien de Pontault (17de eeuw)²⁰; rechts: zicht op de Diksmuidsepoort gebouwd onder Vauban.²¹

²⁰ VAN ROLLEGHEM 2006, p. 136.

²¹ <http://www.iepersevlaggen.be>

Zoals reeds eerder vermeld, werd in het midden van de 19de eeuw, tengevolge van de gewijzigde strategie in de landsverdediging, een gedeelte van de vesten ontmanteld. In het noorden werd de vestingmuur tussen de Elverdinge- en de Torhoutpoort afgebroken, wat eveneens de afbraak van de Diksmuidsepoort betekende. Een indicatie voor de ligging van de noordelijke binnenversterking, evenals de Diksmuidsepoort, wordt vandaag de dag enkel nog aangegeven door de Hoge en Lage Wieltjesgracht, een overblijfsel van de 19de-eeuwse voorzieningen ten behoeve van de tolnning en de waterafvoer (zie figuur 9).²²

Gedurende WO I fungeerde Ieper als frontstad en werd de stad bijna volledig plat gebombardeerd. Op basis van een Duitse stellingenkaart uit 1916 (zie figuur 17) valt af te leiden dat er zich op de locatie van de opgraving een belangrijke geallieerde loopgraaf situeerde. Bijgevolg zal deze locatie eveneens zwaar gebombardeerd zijn.

Figuur 17: Detail van een Duitse stellingenkaart (1916) met in het rood de Britse loopgraaf.²³

---

²² <http://inventaris.vioe.be/dibe/geheel/21274>

²³ Met dank aan Bert Heyvaert voor het aanleveren van deze kaart.

4.4. Archeologisch onderzoek in Ieper

Twee opgravingen zijn relevant om toe te lichten in het kader van de verwachtingen voor het onderzoek op het kruispunt Diksmuidestraat-Hoge Wieltjesgracht.

De eerste betreft een archeologische interventie in de Slachthuisstraat 58 (CAI-locatie: 76122), waar een hotelcomplex gepland werd.²⁴ De site was gelegen op de plaats waar ook de Boezingepoort verondersteld was te liggen. Deze poort, zowel land- als waterpoort, was voor de stadsverdediging en de handel van een bijzondere betekenis omdat hier het Ieperleet de stad buiten vloeide.

Van de poort zelf werd niets aangetroffen. Deze lag waarschijnlijk iets meer ten zuiden van het opgravingsareaal. Wel werden de evenwijdige muren aangesneden van de sas- of sluisconstructie waarlangs de Ieperleet de stad verliet. De circa 1,2m brede muren toonden een onderbouw van verzorgd gekapte Artesische zandsteen, boven de waterlijn gevolgd door een gele baksteen van 30x13,5x7,5cm (staand verband). Op basis van het bouw materiaal kon dit geheel in (het midden van) de 13de eeuw geplaatst worden. De bovenzijde van de muur was enkele malen verbouwd, vermoedelijk in functie van de steeds aangepaste poortconstructies.

Naast deze 13de-eeuwse sluisconstructie werd eveneens een kleine aanlegkade uit de 14de-15de eeuw. blootgelegd. Deze was aangebouwd tegen de westelijke muur van de sluisconstructie en betrof een 3m brede uitsprong met een gele bakstenen kern en een bekleding van blokken Artesische zandsteen.

In het derde kwart van de 17de eeuw, bij de bouw van een nieuwe gebastioneerde vesting volgens Vauban werd deze doorgang in een bastion opgenomen. Van deze constructie werd de oostelijke hoek vrijgelegd. Dit monumentale bouwwerk was opgetrokken uit een regionaal vervaardigde rode baksteen van 24,5x7x4cm en voorzien van een parement uitgevoerd in een gele polderbaksteen van 23x7x4cm. De muur met een gemiddelde dikte van 2,5m was aan de binnenzijde van spaarbogen voorzien.²⁵

Naast de interventie in de Slachthuisstraat is eveneens het onderzoek van de Leeuwentoren²⁶ vermeldenswaardig. Deze toren, opgetrokken tussen 1395 en 1400, was de grootste van de vesting. Hij bevond zich op het zuidwestelijke tracé van de

---

²⁴ TERMOTE 1990, pp. 65-78.

²⁵ Ibidem, p. 74.

²⁶ TERMOTE 1988, p. 32.

middeleeuwse stadsversterking. Het betrof een ronde toren met een buitendiameter van 13m, een muurdikte van 2,5m en een opstand tot 3m hoog bewaard. De oorspronkelijke kern bestond uit rode baksteen (23x10x6cm) en was bekleed met een geel bakstenen parement (20x9,5x5x5cm). De sokkel vertoonde een bekleding met vierkant gekapte blokken Artesische zandsteen. De benedenverdieping bevatte 3 schietgaten.

In de 15de eeuw was er een eerste aanpassing waarbij het buitenparement met gele baksteen (22x10x6cm) vernieuwd werd, de schietgaten tot kanongaten werden omgevormd en de verbinding met de stadsmuren door gebogen flanken werd vervangen.

In de 16de eeuw werd de toren omgevormd tot geschutstoren. De gelijkvloerse verdieping werd afgedekt met een bolgewelf en via een 22m lange poterne onder de wal toegankelijk gesteld. Op deze gang sloot een zijuitgang aan, die toegang gaf tot de voet van de toren.

5. ONDERZOEKSMETHODE

5.1. Vraagstelling

De centrale vraagstelling van dit project betreft de ligging van de Diksmuidsepoort. Zoals reeds vermeld bevond er zich reeds vanaf de 13de eeuw een Diksmuidsepoort in de buurt van het projectgebied. Afgaande op de historische en iconografische informatie (besproken in hoofdstuk 4.3.) is echter niet duidelijk waar precies het traject van de noordelijke 13de-eeuwse stadsomwalling, en dus de locatie van de 13de-eeuwse Diksmuidsepoort, ligt. Volgens sommige kaarten ligt het projectgebied buiten de stadsomwalling, volgens andere er binnen of op. Het is duidelijk dat enkel een archeologisch onderzoek hieromtrent meer duidelijkheid kan verschaffen.

De Diksmuidsepoort heeft doorheen de tijd verschillende verbouwingen gekend. Zo zou de poort ten tijde van Vauban (tweede helft 17de eeuw) een neoclassistisch uiterlijk hebben gehad. Het is niet duidelijk in welke mate de Diksmuidsepoort van Vauban teruggaat op de middeleeuwse. Is de middeleeuwse poort onder Vauban gesloopt en is er een totaal nieuwe poort verrezen of is de oude poort (geheel of gedeeltelijk) ingewerkt in de nieuwe? Ook hier kan de archeologie haar bijdrage leveren.

5.2. Randvoorwaarden

Zoals reeds eerder besproken (zie hoofdstuk 3.1.) bestond het veldwerk oorspronkelijk uit de aanleg van 3 proefputten verspreid over het terrein: put 1 gelegen aan de noordkant van de Wieltjesgracht, put 2 ten zuiden ervan en put 3 tussen de twee andere putten. Doordat de twee waterplassen van de Wieltjesgracht echter als communicerende vaten functioneerden was het niet mogelijk om put 3, gelegen op de doorgang tussen de twee plassen, op te graven aangezien elke verdieping direct onder water zou komen te staan. Daarom werd geopteerd om de werken te begeleiden wanneer de riolering zou gestoken worden tussen put 1 en 2. Ook putten 1 en 2 zijn door de aanwezigheid van verschillende gasleidingen en rioleringen niet volledig opgegraven kunnen worden (cfr. *infra*).

Zoals reeds eerder vermeld dienden de opgravingsputten waar mogelijk opgegraven te worden tot op het toekomstig verstoorde niveau. Petillion bvba zorgde eerst voor het uitbreken van de beton en de onderliggende stabilisatiepakketten. Vervolgens werden de archeologische niveau's met de rupskraan aangelegd. Ook voor het aanleggen van de putprofielen werd gebruik gemaakt van de kraan. Per put werd een apart meetsysteem uitgezet, vanwaar alle sporen manueel werden ingetekend. De meetsystemen en putranden werden nadien ingemeten door een landmeter, waardoor een exacte positionering ervan werd bekomen.

Na het aanleggen van het vlak werden de sporen manueel schoongemaakt, gefotografeerd, op plan ingetekend op schaal 1/20, beschreven, en werden meerdere hoogtemetingen ten opzichte van de Tweede Algemene Waterpassing uitgevoerd. Het vaste hoogtepunt dat voor beide werkputten gebruikt werd, bevond zich op het voetpad ten zuidoosten van put 1 en situeerde zich op +18,73m TAW. Representatieve profielen van de verschillende putten werden eveneens gefotografeerd, waar mogelijk ingetekend op schaal 1/20 en uitvoerig beschreven.²⁷

Voor de registratie van de sporen en het benoemen van de foto's werd de benaming IPDS11 (Ieper Diksmuidestraat 2011) gebruikt. De spoornummering gebeurde doorlopend ongeacht de put. De vondsten die aan het oppervlak of in de coupes werden aangetroffen, werden volgens context ingezameld en voorzien van fiches met daarop de vermelding van het put-, spoor- en vondstnummer en een korte beschrijving van de aard van het materiaal. Ze werden later gewassen, gedroogd en onderworpen aan een basisdeterminatie. De vondstnummering gebeurde ook doorlopend voor alle putten.

---

²⁷ Om veiligheidsredenen kon een profiel niet altijd volledig in diepte worden opgetekend.

6. BESCHRIJVING VAN DE AANGETROFFEN SPOREN

6.1. Werkput 1

6.1.1. Algemeen

Deze put (grondplan zie bijlagen 1 en 2), gelegen op de kruising van de A. Stoffelstraat met de Adjutant Masscheleinlaan en de Hoge Wieltjesgracht, had een geplande oppervlakte van 100m². Door de aanwezigheid van verschillende leidingen, waaronder een belangrijke waterleiding aan de kant van het noordelijke voetpad van de Hoge Wieltjesgracht, en een grote in gebruik zijnde riolering in het oostelijk en noordoostelijk gedeelte van de geplande put, kon deze in praktijk slechts 65m² uitgegraven worden.

Het wegdek bevond zich op een hoogte van ongeveer +18,70m TAW. Op sommige plekken werd machinaal verdiept tot ongeveer +15,10m à +14,72m TAW om de ongerepte moederbodem te bereiken.

6.1.2. Voornaamste sporen

Door de aanwezigheid van een aantal N-Z georiënteerde muren in het midden van de put werd deze in een oostelijke en een westelijke helft verdeelt.

Het eerste archeologische niveau in het westelijke gedeelte bevond zich op ongeveer +17,10m TAW. Dit niveau was willekeurig gekozen aangezien geen sporen zichtbaar waren in het vlak. Afgaand op de profielen (D en E) was duidelijk dat het hier een heterogeen ophogingspakket betrof dat in grote mate vergraven was voor het aanleggen van verschillende gas- en andere leidingen. Opvallend was het feit dat dit pakket relatief weinig materiaal bevatte. Wel werden talloze schrapnelfragmenten aangetroffen, evenals de loop van een Lee-Enfield geweer en een bijhorende clip met kogels.

Centraal in de put werden een aantal muren aangetroffen (zie figuren 18 en 19). De eerste, en tevens meest recente, betreft een klein muurrestant van gele baksteen (13x21x5cm) met een lichtgrijze, vrij harde zandige kalkmortel dat reeds op een hoogte van +17,88m TAW zichtbaar werd (zie figuur 19). Deze, 3 steenlagen dikke, constructie was slechts 70cm lang en een 40cm breed bewaard gebleven. Deze slechte bewaring was te wijten aan de vergraving voor de aanleg van een elektrische hoogspanning. Hoe dit muurwerkje dient geïnterpreteerd te worden is onduidelijk, maar het kan hoogst-

waarschijnlijk wel geassocieerd worden met het bakstenen structuurtje dat aangetroffen werd in profiel E (L5) (zie figuur 30).

Figuur 18: Centrale gedeelte van put 1 vanuit het zuiden met muurwerk S11 t.e.m. 14 en kelder S12.

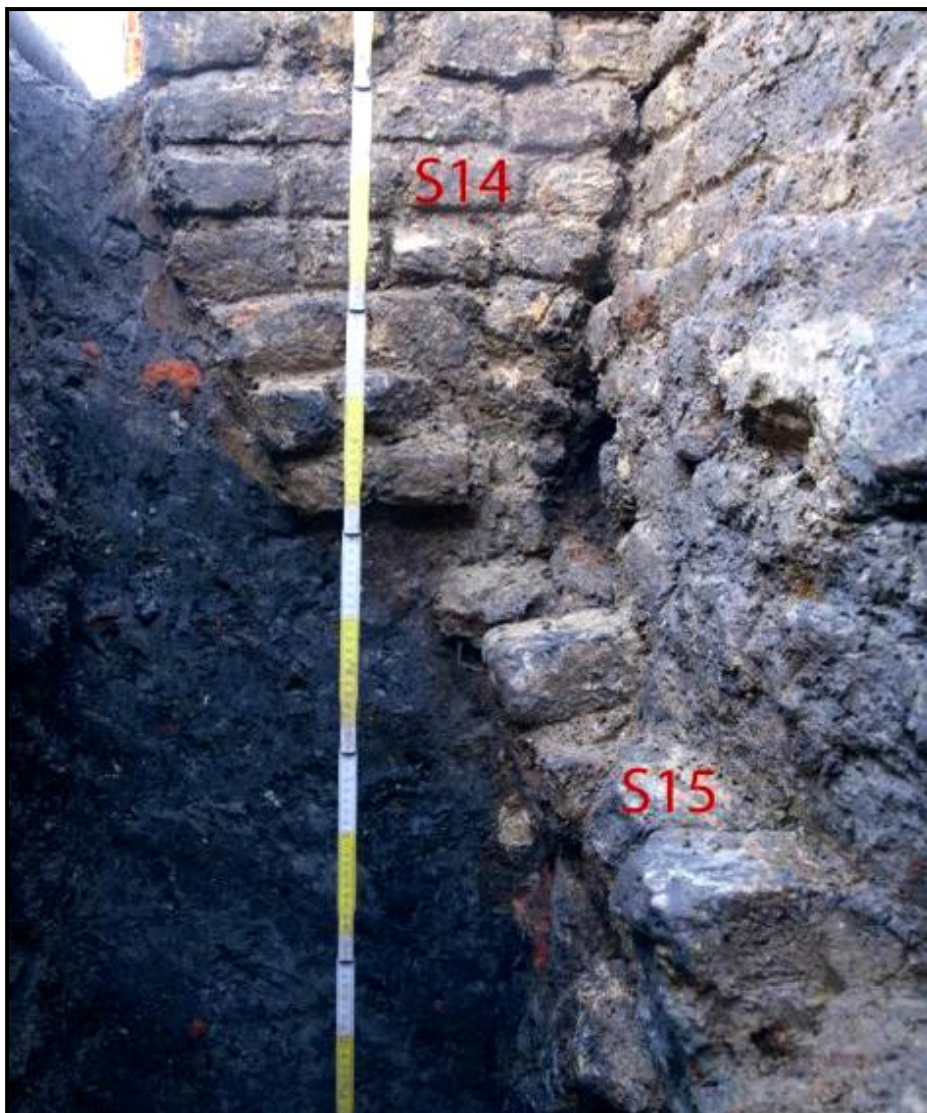

Figuur 19: Muurwerk S13 t.e.m. S16 vanuit het zuidwesten.

Een volgende muur betreft het complex S13, 14 en 15 (zie figuur 19). Deze was N-Z georiënteerd, was te volgen over de gehele breedte van de put (5,3m) en bestond uit gele bakstenen (11x24x6cm en 10x6x?cm) met een lichtgrijze vrij zachte en zandige kalkmortel. Ook deze muur was reeds op geringe diepte (+17,60m TAW) terug te vinden. Enkel het zuidelijke deel was een 30-tal cm dieper uitgebroken, tot circa 90cm onder het wegdek. De fundering van de muur bevond zich op ongeveer +16,10m TAW (daarbij zijn S17 en S18 gerekend als onderdeel van de fundering, cfr. *infra*).

De muur werd in het midden doorbroken voor de aanleg van een gasleiding onder hoge druk. S13 betreft het deel ten noorden, S15 het deel ten zuiden van de gasleiding. S14 is een bakstenen blok die tegen de westzijde van S15 was aangebouwd. Op het eerste zicht kan S14 als steunbeer opgevat worden. Het feit dat S14 (onderkant op +16,90m TAW) steunt op de fundering van S15 (zie figuur 20) maakt dit echter twijfelachtig.

Figuur 20: Foto vanuit het zuiden van S14, die steunt op de fundering van S15.

Door de aanwezigheid van de gasleiding onder hoge druk en andere kabels en leidingen was het niet mogelijk deze constructie in haar volledigheid op te graven. Zo is de oostzijde van deze muur, en dus ook de breedte, niet met zekerheid te bepalen. Wel werd bij een werfcontrole na de eigenlijke opgraving vastgesteld dat de westelijke zijde van beerput S12 op een bakstenen muur rust die mogelijk wel als de oostzijde van S13 kan geïnterpreteerd worden (zie figuren 21 en 22). In dat geval was de muur 1 à 1,10m breed. Dit kan echter niet met absolute zekerheid gesteld worden. Op de plek waar de gasleiding de muur S13/S15 doorsnijdt is te zien dat het hier echter niet om een massieve muur gaat (zie figuur 23). Het betreft hier vermoedelijk een gedeelte van een riolering?

Een laatste opmerkelijk gegeven omtrent complex S13, S14, S15 is dat de bakstenen fundering van zowel S15 als S13 op een nog oudere constructie lijkt te staan (zie figuur 24). De bakstenen fundering van S15 staat op één rij natuurstenen blokken S17 (ca. 50x25x?cm) (zie figuur 24). Ook S13 staat op restanten van een oudere constructie S18. Hier betreft het echter rode baksteen en springt S13 een 15-tal cm uit t.o.v. S18 waaruit een andere oriëntatie blijkt. Opvallend was dat de baksteen hetzelfde grote formaat had als de natuursteen. Of S17 en S18 gewoon onderdeel zijn van de fundering van complex S13,14,15 of een constructie op zich uitmaken is niet duidelijk. Door het gebrek aan ruimte kon dit helaas niet verder onderzocht worden.

Figuur 21: De westelijke muur van kelder S12 staat op een bakstenen structuur.

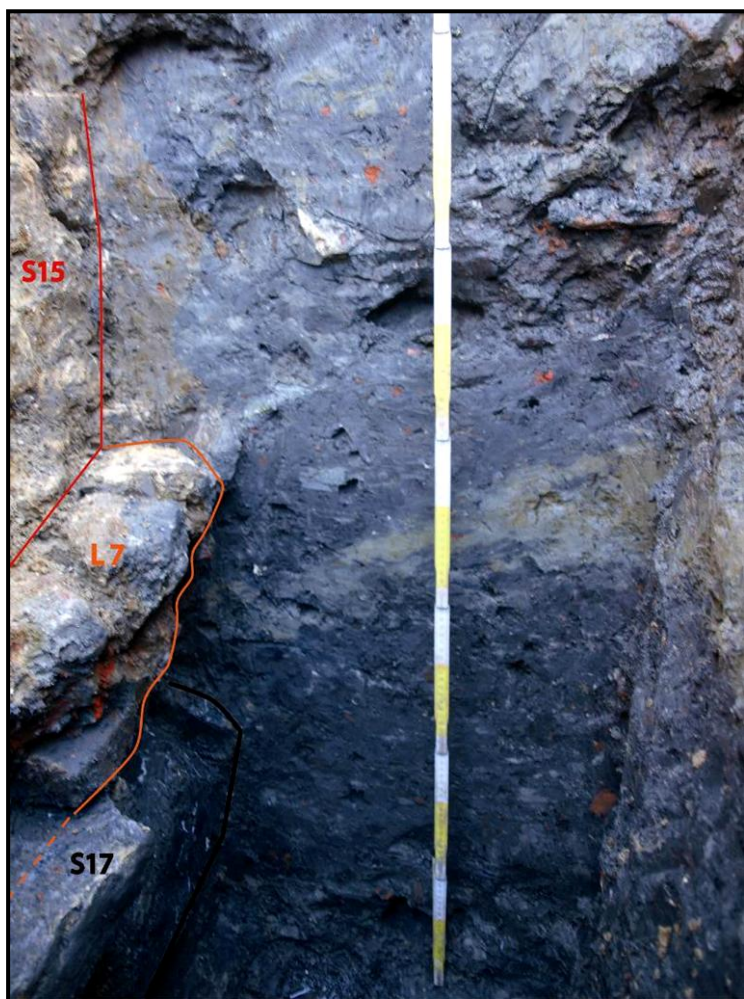

Figuur 22: De bakstenen structuur onder kelder S12 loopt naar het noorden verder.

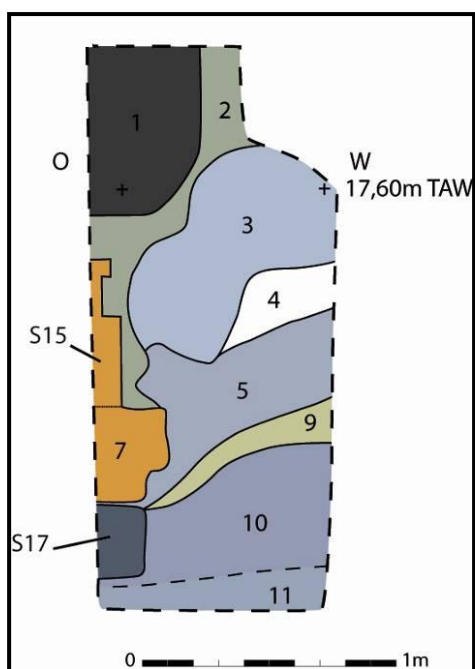

Figuur 23: S13/S14/S15 betreft geen massieve muur.

Figuur 24: Zicht op de natuursteenblokken waarop de fundering van S15 steunt.

Figuur 25: Zuidprofiel G

Ongeveer 2,5m ten oosten van muur/riolering S13, S14, S15 werd op een hoogte van +18,00m TAW een volgende muur S11 aangetroffen met een iets andere oriëntering (NNO-ZZW) (zie figuur 18). De onderkant van de muur zat in het zuiden op +17,44m TAW, in het noorden op +17,60m TAW. Ook deze muur was over de gehele breedte van de put waar te nemen. Het betreft een 0,5m brede funderingsmuur van rode baksteenbrokken (S11b) onderaan met daarop een gedeelte (S11a) bestaande uit gele baksteen (14x23x6 en 10x6x?) dat de bovenste 30cm van de muur uitmaakt (zie profiel B, bijlage 3). Op het eerste zicht lijkt S11a een stuk opstand van de muur, maar aangezien het geheel aan de oostzijde bestreken was met een gelige vrij zachte en zandige kalkmortel lijkt het toch nog deel te zijn van de fundering.

Tegen de westzijde van deze muur S11, en eveneens reeds op +18,00m TAW bewaard, was een 1,5m brede en minstens 2,5m lange kelder S12 gebouwd (zie figuur 18). De 30cm brede muren waren in rode baksteen (10x21x5cm) met een vrij harde, weinig zandige kalkmortel. Aan de binnenzijde waren restanten van een zacht, lichtroze pleisterwerk met kalkstippen waar te nemen. De vloer bestond uit roodgebakken tegels van 15x15cm en bevond zich op +16,98m TAW. De kelder was gedeeltelijk afgebroken bij de aanleg van de gasleiding onder hoge druk. Er was helaas geen oorspronkelijke vulling meer aanwezig.

Figuur 26: Oostelijk deel van put 1 gezien vanuit het zuidoosten.

Ten oosten van funderingsmuur S11 werd verdiept tot op +17,50m TAW. Op deze diepte werd in het zuidelijk gedeelte van de put een gele bakstenen vloer S2 aangetroffen met daarin twee open bakstenen gootjes S3 en S4 ingewerkt (zie figuur 26). Naar het noorden toe was deze vloer enkel nog bewaard als een sterk puinig pakket S5. Vloer S2 was slechts tot ongeveer 2,5m ten oosten van muur S11 bewaard. De meest oostelijke goot S4 liep wel door over de gehele breedte van de put.

Ten oosten van vloer S2 werd verder verdiept tot een diepte van +16,80m TAW. Hier werd midden in het vlak nog een O-W georiënteerde, 40cm brede gele bakstenen (14x23x6cm en 10x6x?cm) muur S1 aangetroffen op een diepte van +17,15m TAW (zie figuur 26). Na verdiepen bleek dat men hier met een opstand te maken had (zie figuur 27). De fundering van deze muur begon pas op een diepte van +16,23m TAW (2,50m onder het wegdek). De onderkant van de fundering bevond zich op +15,92m TAW. Wanneer de muur blootgelegd werd naar het westen toe, bleek deze over een lengte van 2,50m, tot 1,40m ten oosten van profiel B (gelijklopend met S11), redelijk goed bewaard te zijn. Op dit punt eindigde de muur met een afgewerkte insprong die doet denken aan de insprong voor een deuropening (zie figuur 28). Verder naar het westen toe was de muur bijna volledig weg. Wel was duidelijk dat de muur verder doorliep aangezien in profiel B nog de laatste 4 steenlagen van de opstand van de muur aanwezig waren (zie profiel B, bijlage 3).

Figuur 27: S1 gezien vanuit het zuiden.

Figuur 28: S1 vanuit het westen met duidelijk de insprong zichtbaar.

6.1.3. Stratigrafie (profielen put 1: zie bijlagen 3 en 4)

In het westelijk deel van put 1 geven noordprofiel D en westprofiel E een vrij eenvoudige situatie weer waarbij de bodem is opgebouwd uit enkele relatief dikke pakketten.

Profiel D (zie figuur 29) is slechts tot ongeveer 1,4m diep uitgegraven in samenhang met de aanleg van het eerste vlak. Toen duidelijk werd dat zich op de locatie van put 1 een grote O-W georiënteerde diepe gracht bevond en er zich geen andere sporen bevonden in dit deel van het vlak, werd besloten direct het westelijke profiel E te verdiepen tot op moederbodem omdat een (gedeeltelijk) dwarsprofiel van de gracht natuurlijk het interessants zou zijn.

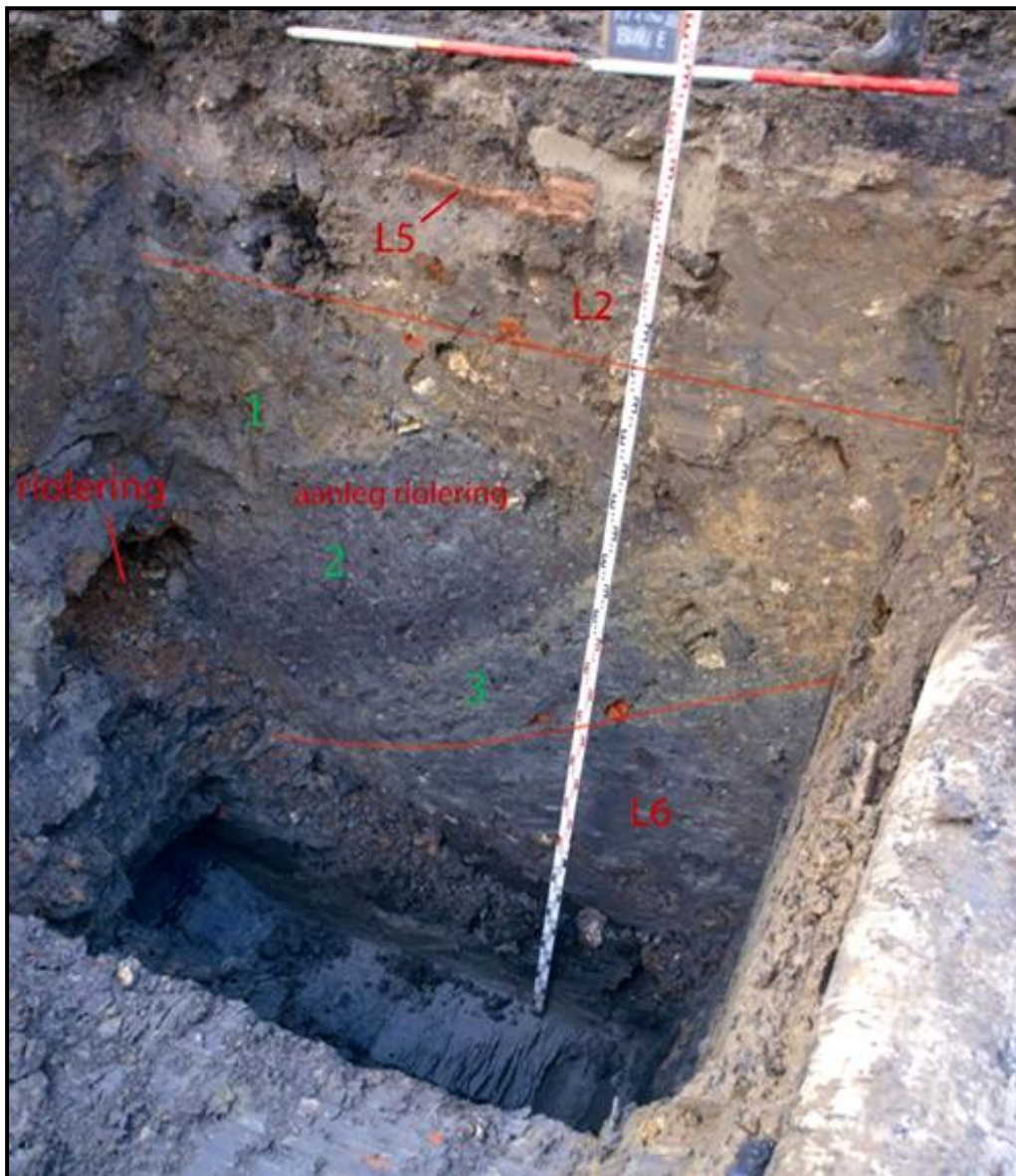

Figuur 29: Noordprofiel D in het westelijk deel van put 1.

Profiel D laat een minstens 1,4m dik heterogeen vergraven pakket zien van grijze zandige klei en versmeten bruine brokken zandige klei. Behalve brokjes kalk en houtskool bevat dit pakket weinig materiaal. Dit betreft naar alle waarschijnlijkheid een dik ophogingspakket. Sommige gedeeltes van dit pakket zijn door reductie blauw van kleur. In het pakket zijn wel een aantal verstoringen waar te nemen die te maken hebben met de aanleg van de verschillende leidingen.

Profiel E (zie figuur 30) werd door de aanwezigheid van de gasleiding onder hoge druk in twee delen uitgegraven, een zuidelijk en een noordelijk deel. Het zuidelijke deel werd uitgegraven tot op ongeveer +14,65m TAW, terwijl in het noordelijke deel de ongerepte bodem iets hoger werd aangetroffen: +14,85m TAW. Ook hier is hetzelfde bovenste pakket (L2) waar te nemen als in profiel D, maar in dit profiel wordt het minder dik naar het zuiden toe (tot +17,40m TAW). In dit pakket is een rij gele bakstenen (13x21x5cm) zichtbaar op ongeveer +18,00m TAW (L5). Mogelijk hebben deze iets te maken met structuur 16 dat in het vlak werd aangetroffen (cfr. *supra*).

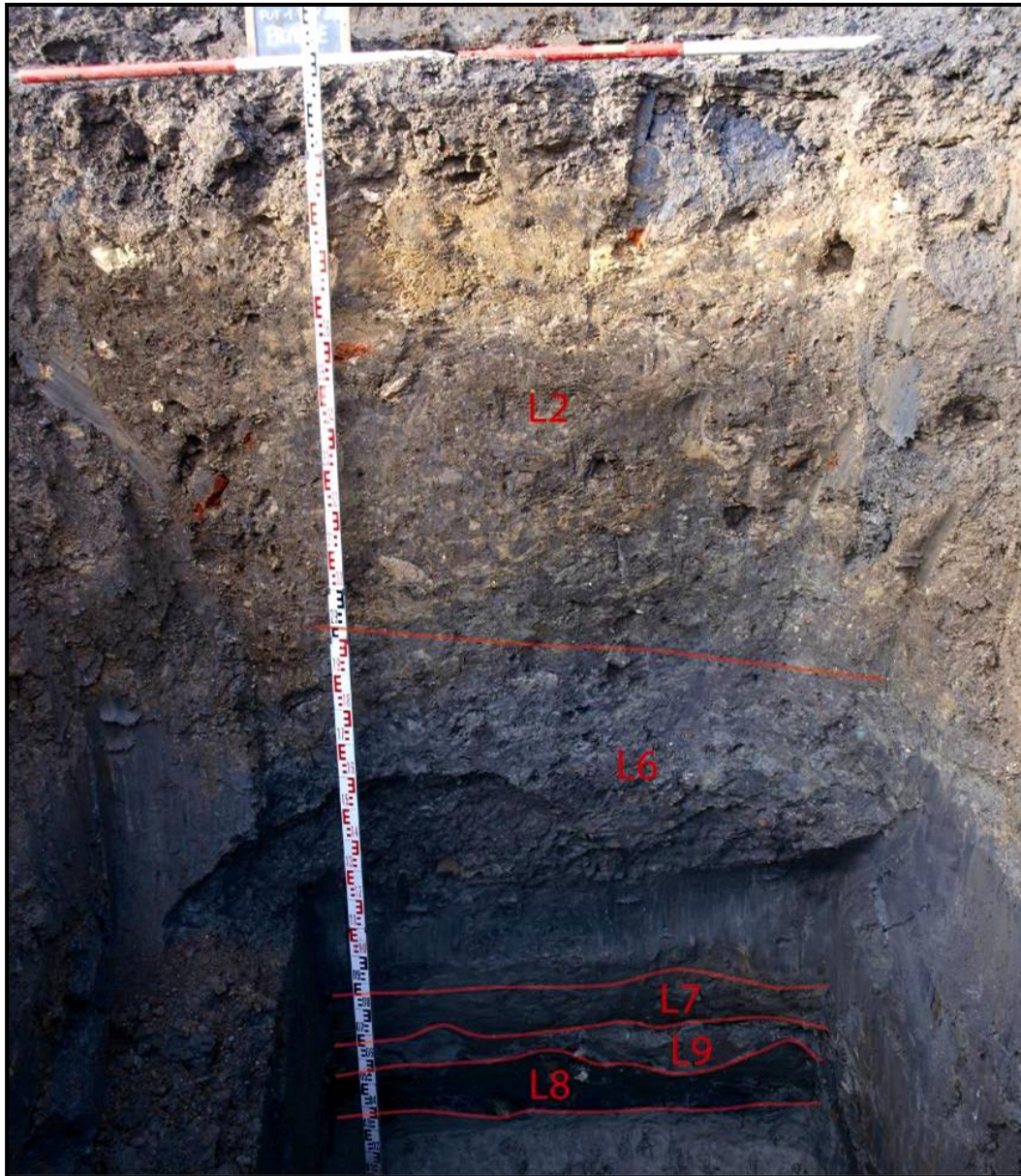

Figuur 30: Zuidelijk gedeelte van westprofiel E.

In het zuidelijke gedeelte van het profiel zijn onder het bovenste pakket (L2) drie lagen (1, 3, 4, zie figuur 30) toe te wijzen aan de aanleg van een bakstenen riolering die zich, slechts gedeeltelijk zichtbaar, in het zuidelijk profiel van de put bevond. Deze lagen doorsnijden een homogeen blauw zandig 1,60 tot 1,80m dik kleipakket (L6) dat slechts enkele brokjes baksteen, veel kalkspikkels en weinig houtskoolspikkels bevatte. Mogelijk betreft het hier het eerste opvullingspakket van de gracht, aangezien de originele grachtvulling zich hier direct onder bevindt. Deze originele grachtvulling bevat drie pakketten (L7, L8, L9) van elk ongeveer 20cm dik (zie figuur 31). Het onderste pakket (laag 8) betreft een compacte donkere organische laag met slechts enkele brokken baksteen. Het pakket daarboven (L9) is lichtblauw van kleur en niet-organisch.

Het lijkt of dit pakket bestaat uit brokken ongerepte moederbodem vermengd met brokken van het pakket dat zich erboven bevindt. Dit pakket (L7) bestaat uit bruine zandige klei en is licht organisch. De bodem van de gracht in het noordelijk deel bevindt zich op +14,97m TAW terwijl dit in het zuidelijk gedeelte +14,72m TAW is.

Figuur 31: Noordelijk gedeelte van westprofiel E.

In het oostelijk gedeelte van put 1 zijn zuidprofiel A en westprofiel B van belang voor de vormingsgeschiedenis van de bodem op deze locatie. Zij geven een iets ander beeld dan in het westelijk deel van put 1. Niettemin de gracht ook in dit deel van put 1 terug te vinden is, zijn hier toch meer vergravingen waar te nemen.

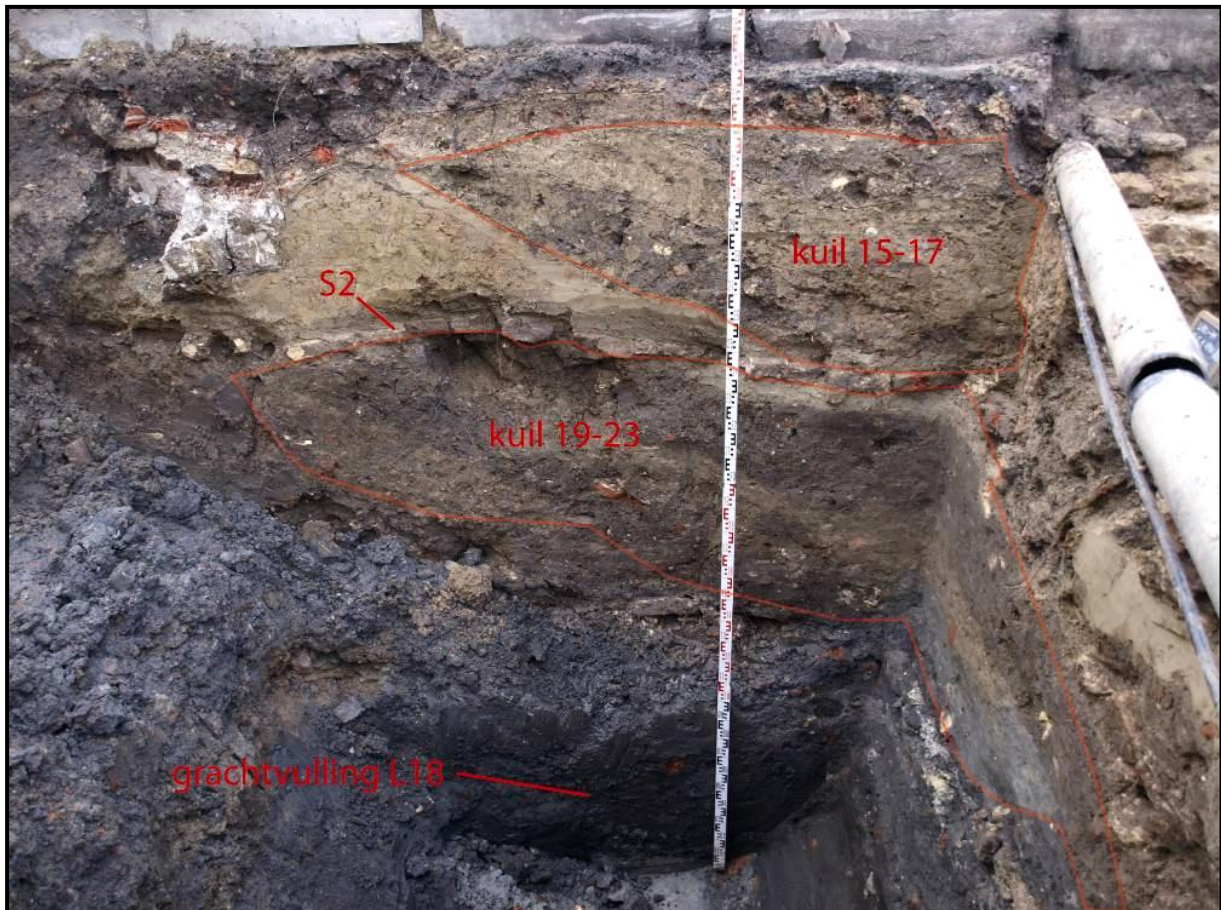
In *profiel A* (zie figuren 32 en 33) is aan de oostkant, onder een alles overdekkende zwarte puinige zandlaag (L1), de rand van de grote aanlegseuf waar te nemen van een relatief recente riolering (L4) die het water van de Wieltjesgracht afvoert naar het kanaal. Daarnaast is mogelijk ook een bomkrater uit WOI te zien in de vorm van opvullingslagen L6, L7 en L8. Deze krater is verantwoordelijk voor de verstoring van vloer S2. Opvallend is een muurrestant van kalkblokken (L12) direct onder het wegdek op een hoogte van +18,50m TAW. Deze was in het vlak niet echt als dusdanig op te merken. Mogelijk is deze constructie vernietigt door de bom en bleef enkel het onderste gedeelte op zijn plaats. De muur was ingegraven in een homogeen gelig bruin kleiig zandpakket (L13) dat zich direct op vloer S2 bevond. Dit pakket kan als nivelleringspakket geïnterpreteerd worden, maar hoorde niet onmiddellijk bij de constructiefase voor de kalkmuur (L12) aangezien het pakket verstoord wordt door een kuil (L15, L16, L17) terwijl de laag geassocieerd met de aanleg van de kalkmuur, laag 10, bovenop deze kuil ligt. Muur S11, waarvan de oostzijde in het uiterste westen van profiel A te zien is, is in kuil L15, L16, L17 gegraven. Het ontbreken van een funderingssleuf aan de oostzijde, evenals het feit dat de mortel ook op de zijde van de muur aanwezig is, maken duidelijk dat de aanlegseuf voor muur S11 van de westzijde af is uitgegraven.

Figuur 32: profiel A vanuit het noorden.

Op een diepte van ongeveer +17,60m TAW bevindt zich vloer S2. Onder deze vloer bevindt zich een homogeen bruin kleiig zandpakket met veel kalk- en baksteenbrokken en vrij weinig houtskoolbrokjes (L9). Dit pakket is ongeveer 1,30m dik en bedekte de opstand van muur S1. Eveneens direct onder vloer S2 en in het westelijk deel van profiel

A bevindt zich een grote kuil (L19 t.e.m. L23) die het dempingspakket van S1 verstoort en verantwoordelijk is voor het feit dat muur S1 in westprofiel B (cfr. *infra*) slechts nog tot op een viertal steenlagen in opstand bewaard is terwijl dit in het oostelijk deel van de sleuf nog een 84cm is of een 14-tal steenlagen (cfr. *supra*).

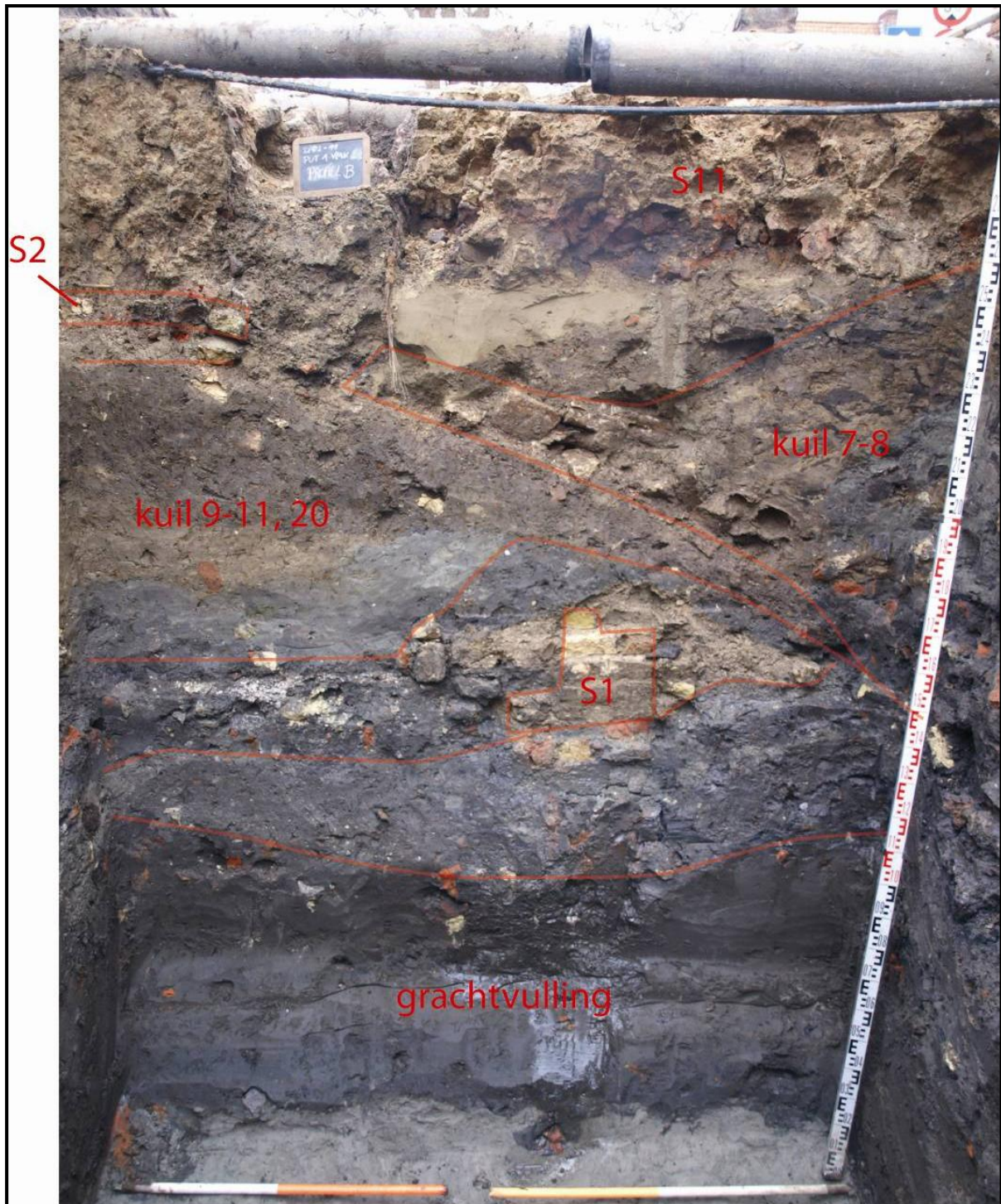
Figuur 33: Profiel A na aanleg van profiel B.

Profiel A is niet dieper uitgegraven dan het funderingsniveau van muur S1 (ca. +16,23m TAW) aangezien onder dit niveau de grachtvullingen aanwezig waren en deze vullingen reeds gekend waren door profiel B dat het eerst verdiept werd.

Profiel B (zie figuur 34) betreft het westprofiel van het oostelijk gedeelte van put 1. Het begint op een hoogte van +18,00m TAW. Dit is de bovenkant van de N-Z georiënteerde muur S11. De fundering van deze muur bevindt zich op een +17,50m TAW. Onder deze fundering bevindt zich de aanzet van een grote kuil (L7, 8) die tot ongeveer +16,40m TAW diep gaat. Door de aanwezigheid van een aanleg sleuf van een kabel net op het punt waar de relatie tussen deze kuil en vloer S2 te zien zou zijn, is niet duidelijk of kuil L7, L8

verantwoordelijk is voor de slechte bewaringstoestand van het noordelijk gedeelte van vloer S2. Het is ook mogelijk dat de vloer recenter is dan de kuil.

Figuur 34: Westprofiel B gezien vanuit het oosten.

Kuil L7, L8 doorsnijdt op haar beurt kuil L9, L10, L11, L20 (= kuil L19 t.e.m. L23 in profiel A). Dit is dezelfde kuil als deze die in profiel A te zien was en muur S1 zwaar verstoord heeft (cfr. *supra*). Het is dus onder deze kuil dat zich nog een klein restant van de opstand van muur S1 bevindt en dit op een diepte van +16,50m TAW. Tegen de opstand bevindt zich een ca. 20cm dik blauwig grijs zandig kleipakket rijk aan bakstenen en kalkbrokken (L14). Of dit pakket te maken heeft met de aanleg van de opstand of met de afbraak van S1 is niet duidelijk. Onder laag 14 ligt een blauwig grijze zandige kleilaag rijk aan kalkbrokjes (L17). Deze laag is 40cm dik en kan mogelijk als (onderdeel van) de eerste dempingslaag van de gracht aanzien worden. Deze laag 17 wordt doorsneden door een zandige kleilaag die iets blauwer van kleur is, heterogener en rijker aan baksteenbrokken en -brokjes. Dit betreft mogelijk een pakket dat kan geassocieerd worden met de fundering van muur S1.

Onder deze pakketten, op een diepte van ca. +16,80m TAW, bevinden zich de oorspronkelijke grachtvullingen (L18, L19). Deze zijn als dusdanig te herkennen door hun zeer compacte, zeer organische samenstelling. De bodem van de gracht bevindt zich op +15,10m TAW. Het weinige materiaal dat kon gerecupereerd worden uit deze pakketten dateert de grachtvullingen in de tweede helft 15de, eerste helft 16de eeuw.

6.2. Werkput 2

6.2.1. Algemeen

Deze put (grondplan zie bijlagen 1 en 2), gelegen op de kruising van de Diksmuidestraat met de Adjutant Masscheleinlaan en de Hoge Wieltjesgracht, had een geplande oppervlakte van ca. 40m². De put bevond zich een 17m ten zuiden van put 1. Ook hier waren aan alle zijdes leidingen aanwezig, evenals een nog in gebruik zijnde riolering aan de zuidzijde van de put. Door deze laatste diende de put in breedte verkleind te worden en werd in praktijk een 30m² (9mx3,3m) afgegraven. Zoals ook bij put 1 het geval was werd het asfalt en de onderliggende verharding weggehaald door Petillion bvba. Hierdoor bevond het “maaiveld” zich op ca. +18,00m TAW. Ook in deze put diende lokaal tot ca. +14,20m TAW verdiept te worden om de ongerepte moederbodem te bereiken.

Bij het afgraven van het eerste archeologische niveau begon op een diepte van ca. +16,00m TAW water binnen te stromen uit de riolering aan de zuidkant van put 2. Door het grote verval diende een gedeelte van het vlak afgedamd te worden en was het niet mogelijk dit gedeelte verder te verdiepen.

6.2.2. Voornaamste sporen

Twee structuren werden aangetroffen in put 2 (zie figuur 35). Enerzijds een brugpijler, anderzijds een riolering ingewerkt in die brugpijler.

De 6,60m lange brugpijler (S21) werd reeds op een hoogte van +17,80m TAW aangetroffen aan de noordzijde van de put. De constructie was O-W georiënteerd, bestond uit rode baksteen (20x4,5x9,6cm) en was aan de bovenzijde circa 90cm breed. Enkel de zuidzijde van de pijler kon in de diepte worden onderzocht, maar wanneer van een symmetrische opbouw uitgegaan wordt, kan gesteld worden dat de breedte aan de basis van de bakstenen constructie door middel van een aantal uitsprongen ongeveer 1,50m bedroeg. De basis van de bakstenen pijler bevond zich op een diepte van +15,22m TAW en stond op een “vlechtwerk” van houten horizontale draagbalken van ongeveer 24 tot 35cm dik (zie figuur 36). Met de kraan werd verdiept tot op een diepte van +14,64m TAW. Helaas kon de moederbodem op deze locatie niet bereikt worden.

Figuur 35: Werkput 2 gezien vanuit het zuidwesten.

Figuur 36: Het bakstenen gedeelte van pijler S21 steunt op een constructie van houten liggers.

Aan het westelijk uiteinde van deze pijler bevond zich op +16,64m TAW een 1,30m brede, gewelfde, riolering (S20) in gele baksteen (20,5x10,3x5 à 5,4cm). De binnenzijde van de riolering was een 70cm breed en een kleine 90cm hoog. In de riolering had zich een ca. 50cm dik gelaagd zeer kleiig sediment gevormd waar echter niets van materiaal in aanwezig was (zie figuur 37). Op het eerste zicht leek het alsof de riolering doorbroken werd door de brugpijler, maar bij de uitbraak van de riolering werd duidelijk dat de riolering ingewerkt was in de brugpijler. Het uiteinde van de pijler, die op deze riolering steunde, was gedeeltelijk verzakt door het lokaal instorten van het gewelf van de riolering. De onderkant van de riolering bevond zich op een diepte van ca. +15,20m TAW en steunde op de houten liggers die het bakstenen gedeelte van brugpijler S21 droeg (zie figuur 38). Deze houten constructie stond op de moederbodem, die op een diepte van +14,26m TAW werd aangetroffen. Dit houten raamwerk bestond uit verschillende types balken. Deze kwamen aan het licht wanneer de brugpijler werd afgebroken. Er is dus geen compleet beeld van dit raamwerk *in situ* en hoe het eigenlijk in elkaar stak is dus niet met zekerheid geweten. Er zijn echter wel foto's van de verschillende delen en misschien kan in de toekomst het houten raamwerk toch virtueel gereconstrueerd worden.

Figuur 37: Het gelaagde slibsediment in riolering S20.

Figuur 38: Het noordelijk gedeelte van S20 steunt op houten liggers.

6.2.3. Stratigrafie (profiel A put 2, zie bijlage 5)

De bovenzijde van westprofiel A (zie figuur 39) bevindt zich op +18,00m TAW. Het bovenste pakket (L1) betreft bruin kleiig zand met veel baksteen- en kalkbrokjes. De laag is te associëren met de aanleg van verschillende leidingen. Daaronder bevinden zich lagen 2, 3, 4 en 5, samen ca. 1,20m dik. Het betreft afwisselend gelig bruine en grijze pakketten met vrij veel kalksteenbrokjes en vrij weinig baksteenbrokken. Deze lagen vormen de opvullingspakketten van een kuil die, afgaande op noordprofiel B en zuidprofiel C, parallel loopt aan profiel A (zie figuur 40). Deze langwerpige N-Z georiënteerde kuil doorsnijdt een gelig bruin zandig kleipakket met grijze banden en bandjes zandige klei (L6). Dit pakket is in profielen B en C hoger bewaard, waardoor de maximale dikte op ca. 2,50m kan vastgesteld worden. In profiel B is ook te zien dat het pakket tegen constructie S21 ligt. In profiel C is duidelijk dat het pakket op en tegen riolering S20 ligt. Hoogstwaarschijnlijk betreft het hier het dempingspakket van de oorspronkelijke gracht. De bodem van dit pakket bevindt zich op ca. +14,80m TAW. Op die diepte begint een 60cm dikke kleiige zwarte zandlaag (L7) die zich direct op de ongerepte moederbodem (op +14,26m TAW) bevindt. Doordat we hier niet met een donkerbruin organisch kleiig tot venig pakket te maken hebben zoals het geval was met

de originele grachtvullingen uit profielen E en B van put 1, is het hier minder duidelijk of laag 7 effectief de originele grachtvulling betreft.

Figuur 39: Westprofiel A in put 2 gezien vanuit het oosten.

Figuur 40: Kuil 2-5 in zuidprofiel C.

6.3. Begeleiding

Gedurende het project werden eveneens de werken in de nabijheid van de site begeleid. Zo werden op drie andere plekken archeologische waarnemingen gedaan (zie bijlage 0).

6.3.1. De Diksmuidestraat

Bij de leidingwerken in de Diksmuidestraat, tussen de Slachthuisstraat en de A. Masscheleinlaan, trof men in de aangelegde sleuf aan de westkant langsheen het voetpad over de gehele lengte muurwerk aan (zie figuren 41 en 42). Het betrof rode baksteen (21x11x5,5cm) met lichtgrijze kalkmortel dat reeds op een 20cm diepte onder het wegdek werd blootgelegd. Op sommige plaatsen was het muurwerk minstens 70cm breed en tevens werd ook een mogelijke steunbeer waargenomen (zie figuur 43). Mogelijk zijn deze resten te relateren aan de funderingen van de Diksmuidsepoort ten tijde van de Vaubanvestingen. Het kan hier echter ook gaan om de restanten van een vroegere rooilijn. Echter door de beperkte oppervlakte die werd blootgelegd kan geen sluitende interpretatie gegeven worden.

Figuren 41 en 42: Links: muurresten in de Diksmuidestraat; rechts: muurresten in de Diksmuidestraat, meer naar het noorden toe.

Figuur 43: Mogelijke steunbeer blootgelegd tijdens de activiteiten in de Diksmuidestraat.

6.3.2. De Stoffelstraat

Gedurende de rioleringswerken in de Stoffelstraat werd 25m ten noorden van put 1 in het oostelijke profiel van de aangelegde rioleringsseuf, op ongeveer 2,50m diepte en ter hoogte van huisnummer 4, de doorsnede van een gele bakstenen riolering waargenomen (zie figuur 44). Het betreft mogelijk een riolering uit de Vauban-periode, maar door gebrek aan dateerbaar materiaal is dit niet met zekerheid te stellen.

Figuur 44. Mogelijke Vauban-riolering in de Stoffelstraat.

6.3.3. Rioleringssleuf tussen put 1 en put 2

Tussen put 1 en put 2 diende een rioleringssleuf te worden aangelegd. Deze ca. 29m lange en 2,5m brede sleuf werd op 16 en 17 maart uitgegraven en archeologisch opgevolgd. De riolering diende ongeveer 4m diep onder het maaiveld te liggen, op een diepte van ca. +15,10m TAW. Er werd begonnen in het noorden en zo naar het zuiden toegewerkt. Deze N-Z georiënteerde sleuf werd put 3 genoemd.

Aan de noordzijde van het westprofiel van put 3 was op een hoogte van +17,46m TAW een N-Z georiënteerde riolering zichtbaar in rode en gele baksteen (21x9,5x5,5cm en 12x10x6cm) met een minimale diameter van 90cm (zie figuur 45). Boven deze riolering was een rij kalkstenen zichtbaar (33x13x?cm) die naar het noorden toe daalde (zie figuur 45). Het hoogste punt bevond zich op +17,66m TAW, het laagste punt op +17,62m TAW.

Figuur 45: Oude N-Z georiënteerde riolering met daarboven een rij kalksteenblokken.

Een 4-tal meter meer naar het zuiden toe situeerde zich een O-W georiënteerde muur in rode baksteen. Deze ca. 90cm brede muur leek in eerste instantie in oostprofiel naar het noorden toe te buigen, maar bij verder opkuisen bleek het een rechte muur te betreffen met de aanzet van een schuinstaand gedeelte (zie figuren 46 en 47). In dit schuinstaand

muurwerk was een eveneens schuinstaande gele bakstenen muur van ca. 1,40m breed ingewerkt (zie figuren 47 en 48). Deze was zichtbaar vanaf een diepte van +15,96m TAW en beide structuren waren nog bewaard tot onder de diepte van de riolering (ca. +15,10m TAW). Mogelijk kan deze constructie geïnterpreteerd worden als zijnde het noordelijke bruggenhoofd van de brug over de stadsgracht, waar ook de bruggenpijler uit put 2 deel van uitmaakt.

Figuur 46: In eerste instantie betreft het hier een schuinstaande O-W georiënteerde muur.

Figuur 47: De rode bakstenen muur met in het westen de ingewerkte gele bakstenen constructie.

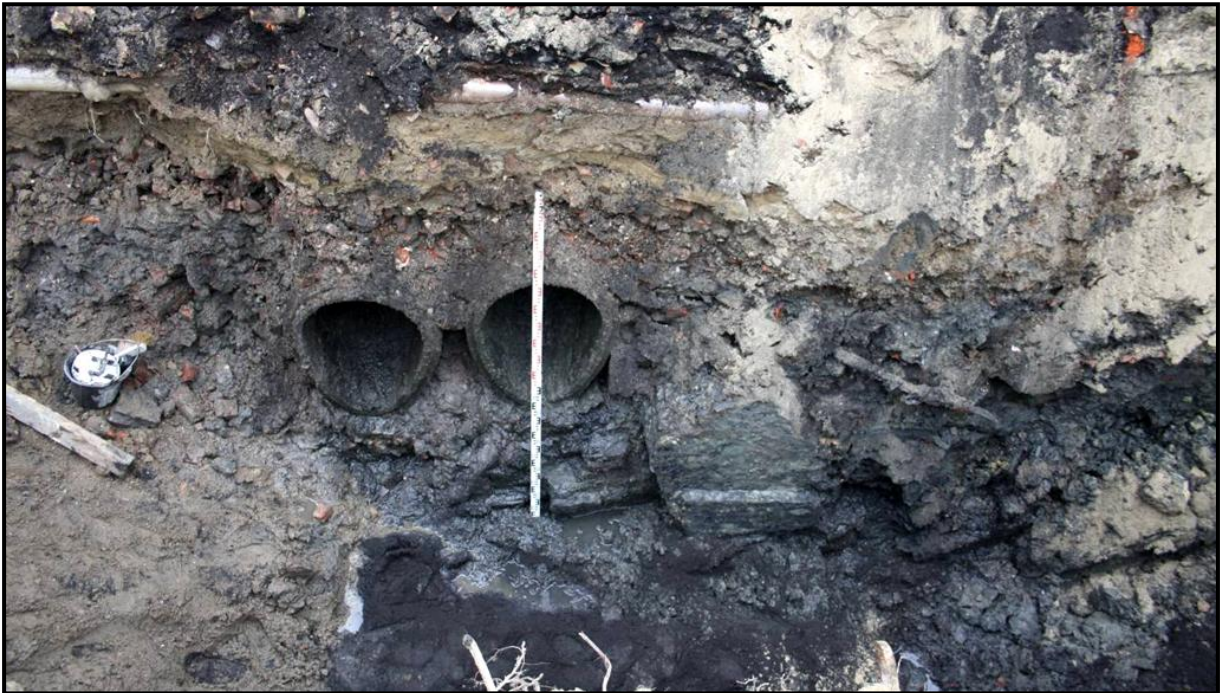
Figuur 48: De ca. 1,40m brede gele bakstenen muur gezien in het oostprofiel.

In het midden van de N-Z georiënteerde sleuf bevonden zich twee parallelle, O-W georiënteerde muren in rode baksteen (zie figuren 49 en 50) die onderaan met elkaar verbonden waren. Het betreft hier een ca. 4m breed aquaduct dat instond voor de verbinding van de twee grachten. Later is dit aquaduct dan doorbroken en werden daar twee betonnen rioleringsbuizen ingelegd (zie figuren 49 en 50).

Figuur 49: Het oude aquaduct en de recentere rioleringsbuizen gezien vanuit het oosten.

Figuur 50: Zicht op het oude aquaduct en de rioleringsbuizen vanuit het westen.

In het zuidelijke uiteinde van sleuf/put 3 werd nog een laatste structuur aangetroffen. Het betrof het restant van een tweede O-W georiënteerde brugpijler in rode baksteen met daarin ingewerkt een gele N-Z georiënteerde bakstenen riolering (zie figuren 51 en 52). Net als in put 2 stonden ook deze structuren op houten draagbalken. Deze tweede brugpijler stond circa 4m zuidelijker dan deze in put 2.

Figuur 51: Zicht vanuit het westen op de gele bakstenen riolering en de houten draagbalken.

Figuur 52: Zicht vanuit het noorden op de ingewerkte gele bakstenen riolering in de rode bakstenen brugpijler.

7. BASISANALYSE VAN DE VONDSTEN EN STALEN

7.1. Vondsten

7.1.1. Werkwijze

Op het terrein werden alle aangetroffen vondsten ingezameld, ook uit de recente verstoringen. Er werd geen selectie doorgevoerd. Door de aard van de opgraving en doordat vrij veel machinaal is opgegraven, is er relatief weinig materiaal gerecupereerd. De kwaliteit van het materiaal was eerder goed. Slechts weinig materiaal vertoonde sporen van aanslag of corrosie.

De gerecupereerde vondsten werden op dusdanige wijze schoongemaakt, gesorteerd per materiaalsoort, afzonderlijk verpakt en voorzien van een vondstenkaartje dat aansluitend analyse kon plaatsvinden door specialisten. De behandelde vondsten werden op die manier verpakt en bewaard dat de conditie tot aan de analyse zo stabiel mogelijk blijft. Slechts het metalen vondstmateriaal diende een aangepaste conservatie te krijgen. Dit materiaal werd in een luchtdichte omgeving verpakt samen met korrels silicagel, teneinde een zo laag mogelijke luchtvochtigheid te bekomen. De gegevens van alle vondsten werden verzameld in een vondstenlijst.²⁸

7.1.2. Resultaten

Het overgrote deel van de aangetroffen vondsten betreft aardewerk. Daarnaast zijn echter ook de metalen objecten vermeldenswaardig.

Een eerste metalen object betreft een gesmede stalen pin, voorzien van weerhaken, en ongeveer 33cm lang en 2,5cm dik. Deze werd aangetroffen in de draagbalk waarvan ook een dendrochronologisch staal werd genomen (cfr. *infra*). In deze draagbalk zaten op geregelde afstand in totaal 3 van dergelijke pinnen. Niettemin het houten raamwerk uit verschillende types balken bestond zijn enkel in dit type draagbalk dergelijke pinnen aangetroffen.

Bij het afgraven van het noordwestelijk gedeelte van put 1 werd een clip met kogels (zie figuur 54) aangetroffen, evenals de loop van een Brits Lee-Enfield geweer (zie figuur 55)

---

²⁸ De vondstenlijst is terug te vinden op de USB-kaart die bij dit rapport hoort.

uit WO1. De kogels behoorden waarschijnlijk ook tot een Lee-Enfield²⁹ en van de 5 zaten er nog 4 in de clip.

Figuur 53: Gesmede stalen pin ter bevestiging van het houten raamwerk onder S21.

Tijdens het afgraven van het oostelijk gedeelte van put 1 werd eveneens, op een diepte van ongeveer +17,75m TAW, een intacte obus blootgelegd (zie figuur 56). Het betrof een Duits explosief (niet-toxisch) exemplaar van 150mm kaliber en 42kg.

Figuur 54: Clip met kogels uit vermoedelijk een Britse Lee-Enfield.

---

²⁹ Hét infanteriegeweer bij uitstek voor de Britten. Het was dus een zeer courant voorkomend geweerstype (mondelinge informatie Maarten Bracke).

Figuur 55: Geweerloop van een Brits Lee-Enfield geweer uit WO1.

Figuur 56: Duitse obus aangetroffen in put 1.

Daarnaast is ook de vondst van een metalen knoopje interessant. Het werd aangetroffen in S2, bij het verdiepen langs S15 (zie figuren 57a en 57b) in put 1. Het betreft een wambuisknoopje uit de 16de of 17de eeuw versierd met een floraal motief.³⁰

---

³⁰ Met dank aan Maarten Bracke.

Figuur 57a: Metalen knoopje aangetroffen in S2 (langs S15) in put 1.

Figuur 57b: Metalen knoopje aangetroffen in S2 (langs S15) in put 1.

Wat het aardewerk betreft zijn slechts een aantal contexten gesloten en zuiver van aard. Het betreft hier het vondstmateriaal (inventarisnummers 5 en 7) uit de onderste, organische pakketten van de gracht, aangetroffen in profiel E (laag 8) en profiel B (laag 18 en 19) (zie bijlagen 3 en 4). Naast enkele tegelfragmenten, een tweetal fragmenten steengoed en een aantal scherven grijs aardewerk bevatten deze contexten vooral scherven rood aardewerk dat meestal niet of slechts aan de binnenzijde geglazuurd was. Deze contexten zijn te dateren in de tweede helft van de 15de tot de eerste helft van de 16de eeuw.

De overige contexten zijn meestal versmeten, en dus gemengd, of het vondstensemble is te klein om een datering naar voren te kunnen schuiven. Het betreft echter steeds postmiddeleeuws materiaal waarbij een drietal contexten (inventarisnummers 11, 14, 22) mogelijk uit de 16de eeuw dateren, maar eigenlijk te klein zijn om dit met zekerheid te stellen.

7.1.3. Discussie en interpretatie

Zoals reeds besproken in hoofdstuk 4.3.2 en zichtbaar op figuur 17 liep er door put 1 een Britse loopgraaf en kunnen de eerder aangehaalde metalen objecten gezien worden als een mooie illustratie van dit gegeven.

Uit het aardewerk blijkt duidelijk dat de oudste aangetroffen context, zijnde de onderste vulling van de stadsgracht, te dateren is in de tweede helft van de 15de tot de eerste helft van de 16de eeuw en dus te linken is aan de Spaanse periode. Of de middeleeuwse stadsgracht ook op deze plaatst te situeren was en gewoon dieper uitgegraven is eind 15de-begin 16de eeuw, of dat deze meer naar het centrum toe gelegen was is niet duidelijk. Het iconografisch materiaal (zie figuren 11, 12, 13) doet het eerste vermoeden. Echter, slechts toekomstig archeologisch onderzoek kan hier meer duidelijkheid scheppen.

Zoals eerder vermeld zijn de overige contexten niet nauwkeuriger te dateren dan postmiddeleeuws.³¹

---

³¹ Zie de aardewerklijst op de bijgevoegde USB-kaart.

7.1.4. Conclusie

Door de aard van de site (veel nivellerings- en dempingspakketten en verstoringen, weinig zuivere contexten) is er veel machinaal gegraven, waardoor relatief weinig materiaal gerecupereerd is. De meeste contexten zijn versmeten of bevatten te weinig materiaal om deze contexten te kunnen dateren op basis van het vondstmateriaal. Enkel de onderste vullingen van de stadsgracht, tevens de oudste contexten op de site, konden door het aanwezige aardewerk gedateerd worden in de tweede helft 15de-eerste helft 16de eeuw.

Wel zijn de aangetroffen clip met kogels, evenals de loop van een Lee-Enfield geweer en een blootgelegde Duitse obus een mooie illustratie van het oorlogsverleden in dit gedeelte van Ieper.

7.1.5. Aanbevelingen voor verder onderzoek

Het is niet noodzakelijk dat er een verdere uitwerking gebeurt van het vondstmateriaal om een beter inzicht te verkrijgen van de site.

7.2. Monsters

7.2.1. Werkwijze

Verzamelwijze en selectie

Stalen voor ecologisch en dendrochronologisch onderzoek werden genomen van deze structuren en sporen die zich daar ook toe leenden en waarbij een meerwaarde aan informatie kon worden gecreëerd.

Conservatie

Genomen pollenstalen werden op het terrein verpakt in plastic, van de lucht afgesloten en zo snel mogelijk op een koele (4°C) donkere plaats bewaard. Het hout werd behoed voor snelle uitdroging of bevriezing en het genomen staal werd luchtdicht ingepakt met plasticfolie.

Kwaliteit en kwantiteit

Door de aard van de opgraving waren slechts weinig contexten geschikt voor ecologisch of dendrochronologisch onderzoek. De genomen stalen zijn echter van goede kwaliteit.

Uitwerkingsmethode

Indien er slechts één staal was uit een stratigrafische entiteit werd dit opgeslagen in de conditie zoals het uit de werkput kwam. Als er meerdere waren, werd er één bewaard zoals net beschreven en werden de andere gezeefd met maaswijdte 0,5mm. De zeefresidu's werden daarna langzaam gedroogd, behalve wanneer zij een grote densiteit aan verkoold hout bevatten. In het laatste geval wordt dit hout, vóór het drogen van het residu, door een specialist uit het residu gehaald.

Van de houtstalen voor dendrochronologisch onderzoek werd een stamschijf afgezaagd van ongeveer 6cm dik en deze werd behoed voor snelle uitdroging. De gegevens van alle monsters werden in een monsterlijst verzameld.³²

---

³² De monsterlijst is terug te vinden op de USB-kaart die bij dit rapport hoort.

7.2.2. Resultaten

Tijdens de opgraving zijn 4 stalen genomen. Uit put 1 komt één pollenstaal (P1). Dit staal werd genomen uit de onderste organische vullingspakketten van de stadsgracht (profiel B, zie bijlage 3) omdat deze een goed potentieel bieden om een reconstructie van het nabije landschap toe te laten.

Uit put 2 komt één dendrochronologisch staal. Dit staal werd gerecupereerd uit een houten draagbalk (zie figuur 58) die deel uitmaakte van het houten raamwerk waarop de bakstenen brugpijler S21 steunde (zie figuur 36). Het staal kan uitsluitsel bieden of het hier om een Franse, al dan niet Hollandse brug gaat. Het kaartmateriaal geeft hieromtrent geen uitsluitsel.

Figuur 58: Houten draagbalk onder S21 waarvan een dendro-staal werd genomen.

Tenslotte werden nog twee houtstalen genomen van een houten paal, aangetroffen in de A. Stoffelstraat (zie figuur 59). Van deze palen is echter geen context gekend. Maar aangezien ze ongeveer hetzelfde formaat hebben van deze die werden aangetroffen in put 2, kunnen ze misschien ook met deze bouwphase te maken hebben.

Figuur 59: Aangetroffen palen in de A. Stoffelstraat.

7.2.3. Conclusie

Tijdens het onderzoek is één pollenstaal genomen van de onderste vullingen van de stadsgracht, is één dendrochronologisch staal gerecupereerd van het houten raamwerk onder brugpijler S21 (put 2) en zijn 2 houtstalen genomen van een paal, aangetroffen in de A. Stoffelstraat. Aangezien deze stalen nog niet werden onderzocht kan hier dus nog geen interpretatie gebeuren. De stalen blijven beschikbaar voor eventueel verder onderzoek in de toekomst.

7.2.4. Aanbevelingen voor verder onderzoek

Aangezien de pollen- en dendrochronologische stalen een meerwaarde kunnen betekenen voor de kennis omtrent de site is het aanbevolen deze verder te onderzoeken.

8. DATERING EN INTERPRETATIE VAN DE VINDPLAATS

Afgaand op het gedateerde materiaal kan het oudste spoor op de site gedateerd worden in de periode 1450-1550. Het betreft de onderste vulling van de stadsgracht. Deze stadsgracht is zowel in put 1 als in put 2 aangetroffen, wat dus een minimale breedte geeft van 26m. Er zijn geen oudere opvullingslagen aangetroffen alhoewel er reeds sinds de eerste helft van de 13de eeuw in dit gedeelte van Ieper een stadsomwalling aanwezig was (cfr. hoofdstuk 4.3.2). Een mogelijke verklaring is dat deze 13de-eeuwse gracht dieper uitgegraven werd in de periode 1450-1550. Het is overigens gedurende de 15de en 16de eeuw dat er in het licht van de voortdurende onrust een perfectionering komt van de stadsverdediging (cfr. hoofdstuk 4.3.1). Dat het een brede gracht betrof is ook goed te zien op het stadsplan van Thévelin en Destrée (1564) (zie figuur 12).

Op een bepaald moment werd de gracht op deze locatie gedempt (bijlage 3: profiel B, laag 17). Waarschijnlijk had deze demping te maken met de aanleg van een demi-lune vóór de Diksmuidsepoort. Wanneer precies deze demping gebeurde is op basis van het vondstmateriaal niet duidelijk. Afgaande op de kaarten (zie figuur 6) is wel duidelijk dat deze demi-lune aangelegd was tegen 1670. In 1640 is er overigens ook sprake van de aanleg van een demi-lune tussen de Diksmuidse- en de Torhoutpoort (zie hoofdstuk 4.3.2.).

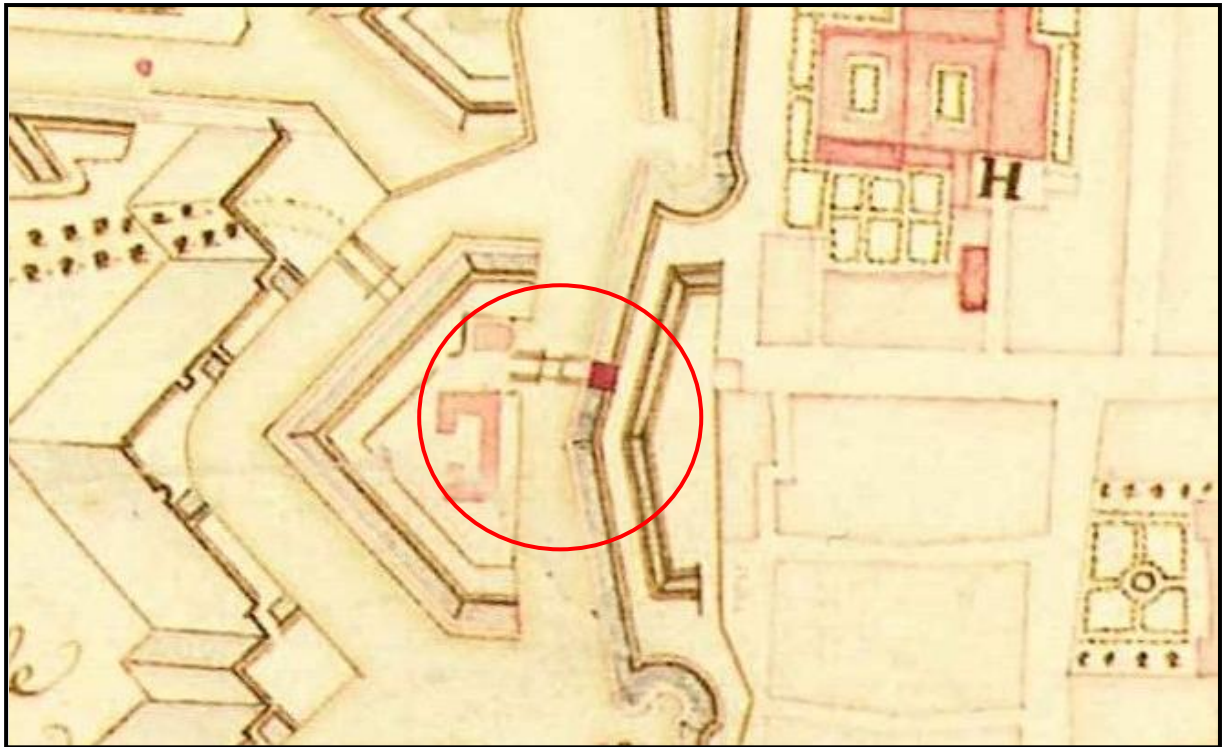
Op een 17de-eeuwse militaire kaart³³ (zie figuur 60) is duidelijk dat zich op de demi-lune gebouwen bevonden. In het westelijk gedeelte van de demi-lune is een vierkante structuur te zien die zich ongeveer op de locatie van put 1 bevindt. Mogelijk kan muur S1 (zie bijlage 2: put 1 en bijlage 3: profiel B) aan een benedenverdieping van deze structuur gelinkt worden. Dit is natuurlijk enkel op deze militaire kaart gebaseerd. Het vondstmateriaal laat niet toe om de muur met zekerheid in de 17de eeuw te dateren.

Een andere structuur die mogelijk te dateren is in de 16de-17de eeuw betreft muur S13-S14-S15. Deze datering is gebaseerd op de vondst van een metalen wambuisknoopje (cfr. *supra*). Het andere vondstmateriaal was helaas niet geschikt om deze datering te ondersteunen, maar sloot die ook niet uit. Door de aanwezigheid van verschillende leidingbundels is er ook geen stratigrafische link aangetroffen tussen deze muur en de meer oostelijk gelegen structuren S12 en S11. Of deze structuur ook te linken is aan een structuur afgebeeld op de militaire kaart (zie figuur 60) is niet duidelijk, zeker niet

---

³³ VAN ROLLEGHEM 2006, pp. 144-145.

omdat de structuur schuin staat t.o.v. S1. Duidelijk is wel dat het een structuur betreft die opgericht werd na de inrichting van de demi-lune.

Figuur 60: Anonieme aquarel, militaire kaart (17de eeuw) met duidelijk structuren opgericht op de demi-lune. De rode cirkel geeft de omgeving van het kruispunt Diksmuidestraat – Adjudant Masscheleinlaan – Hoge Wieltjesgracht weer (© VAN ROLLEGHEM 2006, pp. 144-145).

Op een gegeven moment werd muur S1 gedeeltelijk uitgebroken of vernield (zie figuur 34: kuil L9, L11, L20) en werd een nieuwe structuur opgericht met vloer S2 (bijlage 3: profiel A, S2). Waar deze gebeurtenis historisch te situeren valt is helaas niet duidelijk. Betreft het hier een herinrichting van de demi-lune onder Vauban of is deze vloer nog later te situeren?

Ook deze structuur met vloer S2 werd op een gegeven moment vernield (bijlage 3: profiel B, kuil L7-L8). In de plaats kwam een nieuwe constructie met muur S11 (bijlage 3: profiel B, S11). Terug is er geen bruikbare datering om deze constructie met zekerheid in de tijd te plaatsen. Niettemin valt op dat deze muur dezelfde oriëntatie heeft als de lengte-as van de aangetroffen brugpijler uit put 2 (cfr. *infra*.) Hieruit kan mogelijk afgeleid worden dat deze constructie en de brug tot eenzelfde inrichting behoren. In dat geval kan het dendrochronologisch staal uitsluitsel geven. Wat ook duidelijk is, is dat muur S11 nog zichtbaar moet geweest zijn wanneer kelder S12 werd ingericht aangezien deze tegen de muur was aangebouwd.

In de historische bronnen³⁴ is er voor de 19de eeuw sprake van een wachthuisje op de demi-lune. Het had een oppervlakte van 52m² en kon 14 man huisvesten. Het deed later ook dienst als octrooibureau. In 1855 werd het afgebroken na de toewijzing van de ontmanteling van de demi-lune in 1853. Op 0,5m van dit wachthuis werd één van de twee nieuwe octrooiwachthuizen opgericht (zie figuur 61).³⁵ Of structuren S11, 12 en S2 tot één van deze wachthuisjes behoorden is waarschijnlijk maar kan helaas niet met zekerheid gesteld worden.

Figuur 61: Inrichting van de twee octrooiwachthuisjes (zwarte blokjes) na de ontmanteling van de demi-lune (toestand 1856) (© S.n. 2007, p. 48).

Tenslotte verdienen de aangetroffen resten van de brug over de stadsgracht nog enige aandacht. De aangetroffen brugpijler in put 2 had een lengte van ongeveer 6,60m en een breedte van 1,50m aan de basis. Op basis van de gegevens uit put 3 en de interventie in de Diksmuidestraat (zie bijlage 6), kon de interval tussen de basissen van de pijlers gesteld worden op ca. 2,60m. Gesteld dat de noordelijke O-W georiënteerde structuur uit put 3 daadwerkelijk het noordelijke bruggenhoofd betreft van de brug, kon berekend worden dat deze brug minstens 7 bruggenpijlers had (de bruggenhoofden niet meegerekend). Deze bruggenpijlers stonden op een raamwerk van houten liggers. Helaas kon dit raamwerk niet *in situ* bekeken worden en resten er enkel foto's van de verschillende types balken. Toekomstig onderzoek zou dit raamwerk mogelijk virtueel kunnen reconstrueren.

³⁴ Dank aan de heer Jules Allemon voor het aanreiken van deze gegevens. Hij baseerde zich op verschillende bronnen: VEREECKE 1858 en VANDENPEEREBOOM 1858.

³⁵ VANDENPEEREBOOM 1858, pp. 81, 97 en 134 en VEREECKE 1858, pp. 271 en 275.

Op basis van de aangetroffen restanten van de brug kon de minimale lengte van de brug berekend worden op 27,5m (vanaf het noordelijke bruggenhoofd tot aan de meest zuidelijke brugpijler). Dankzij historische gegevens, aangereikt door de heer Jules Allemon, is geweten dat de brug van de Diksmuidsepoort gedurende de Hollandse periode uitgevoerd was in hout, een lengte had van 31,30m en 5m breed was (het betreft hier de bovenbouw). Ook wordt gemeld dat de brug op 7 gemetste pijlers en 2 bruggenhoofden rustte. Tussen het zuidelijke bruggenhoofd (kant Diksmuidsepoort) en de eerste pilaster lag de ophaalbrug. Deze brug was van het Poncelet-type met variabele tegengewichten. Daarnaast wordt ook melding gemaakt dat de breedte van de gracht tussen de Diksmuidsepoort en de demi-lune ca. 35m bedroeg en de waterstand gemiddeld 1,5 tot 2m diep was.^{36, 37}

Tussen 1852 en 1855 werden alle houten bruggen van de stad vervangen door bestrating door het opvullen van de gracht op die plaatsen.³⁸ Het is uit deze periode dat de O-W georiënteerde muren centraal in put 3 te dateren zijn (zie figuur 62). Het betreft de grote bakstenen riolering die de verbinding tussen de twee grachten verzorgde. In de 20ste eeuw werd deze gedeeltelijk uitgebroken en vervangen door twee rioleringsbuizen.

Figuur 62: Zicht vanuit het westen op de oude verbinding tussen de twee Wieltjesgrachten en de recentere rioleringsbuizen.

---

³⁶ VANDENPEEREBOOM 1858, pp. 85-86.

³⁷ Van deze brug aan de Diksmuidsepoort is geen plan gekend, maar dit is wel het geval voor de brug van de Menenpoort (plan van Despot, 1841, zie bijlage 7). Deze brug was iets groter. Er waren 8 pijlers en 2 bruggenhoofden en de brug was circa 36m lang en 5m breed. De interval tussen de basissen van de pijlers bedroeg 2,80m. Met dank aan de heer Jules Allemon.

³⁸ VANDENPEEREBOOM 1858, p. 83.

9. SYNTHESE

De oudste pakketten aangetroffen op de site gaan terug tot de periode 1450-1550 en betreffen de onderste organische vullingslagen van de laatmiddeleeuwse stadsgracht. Deze werden aangetroffen op een diepte van +16,80m TAW (bijlage 3: profiel B, laag 18 en 19) en de bodem van de gracht bevond zich op +15,10m TAW (een 3,60m onder het huidige maaiveld). Historisch gezien is er op deze locatie echter reeds sinds de eerste helft van de 13de eeuw sprake van een stadsomwalling. Mogelijk is de middeleeuwse gracht in de tweede helft van de 15de – eerste helft van de 16de eeuw dieper uitgegraven waardoor de oudere pakketten verwijderd werden.

Op basis van het kaartmateriaal werd ten laatste tegen 1670 op deze locatie, vóór de Diksmuidsepoort, een demi-lune ingericht tegen de almaar sterker wordende artillerie waardoor de gracht lokaal gedeeltelijk gedempt werd. Het kaartmateriaal maakt ook duidelijk dat op deze demi-lune een aantal gebouwen werden opgericht waarvan in put 1 mogelijk een aantal restanten zijn aangetroffen (S1 en S13, S14, S15). De historische gegevens vermelden voor de 19de eeuw de aanwezigheid van een aantal wachthuisjes aan de noordzijde van de brug vóór de Diksmuidsepoort. Hoogstwaarschijnlijk zijn structuren S2, S11 en S12 te linken aan deze wachtposten, maar helaas is er geen datering die dit kan bevestigen.

De verbinding tussen de voorliggende demi-lune en de Diksmuidsepoort werd verzorgd door een brug waarvan een aantal restanten zijn opgegraven. Het betreft een brug op bakstenen pijlers (lengte 6,60m, breedte 1,50m (aan de basis) en een interval tussen de pijlers van 2,60m aan de basis). Op het terrein zijn vier van dergelijke pijlers daadwerkelijk aangetroffen. Daarnaast werd in put 3 mogelijk ook het noordelijke bruggenhoofd blootgelegd. Kijkend naar de interval tussen de pijlers had deze brug minstens 7 dergelijke exemplaren. Deze archeologisch aangetroffen restanten gaan mooi samen met een beschrijving van de brug uit de Hollandse periode waarin sprake is van 7 bakstenen brugpijlers, twee bruggenhoofden en een houten bovenbouw. Ook de afmetingen zijn in de lijn van de verwachting. De brug waar restanten van zijn aangetroffen dateert dus zeker van de Hollandse periode. Aangezien de demi-lune echter reeds aanwezig is sinds ten laatste 1670, dient er ook reeds vanaf deze periode een verbinding te zijn. Doordat de bakstenen pijlers op een raamwerk van houten liggers steunde is het mogelijk om via het gerecupereerde dendrochronologische staal na te gaan wanneer de brug werd gebouwd en of er nog restanten van een oudere brug dienen te worden verwacht.

Tenslotte werd centraal in put 3 nog de oude ca. 4m brede bakstenen riolering aangetroffen tussen de twee Wieltjesgrachten. Deze dateert van het midden van de 19de eeuw, wanneer de brug vervangen werd door bestrating door het opvullen van de gracht op die plaatsen.

10. SAMENVATTING

In het kader van de rioleringswerken in de Diksmuidestraat en de Arthur Stoffelstraat in de stadskern van Ieper (prov. West-Vlaanderen), voerde een archeologisch team van Monument Vandekerckhove nv gedurende de periodes 10 - 20 januari 2011 (put 1), 8 - 14 februari 2011 (put 2) en 16 - 17 maart 2011 (put 3) een opgraving uit op het kruispunt van beide bovenvermelde wegen met de Adj. Masscheleinlaan en de Hoge Wieltjesgracht. Daarnaast werden ook de werken in de onmiddellijke omgeving begeleid. Opdrachtgever voor het onderzoek was Petillion bvba, die als hoofdaannemer instond voor de rioleringswerkzaamheden. Het onderzoek gebeurde volgens de bijzondere voorwaarden geformuleerd door de intergemeentelijke archeologische dienst Archeo7, die adviseerde dat een archeologische opgraving voorafgaand aan de werken diende uitgevoerd te worden. Op deze plek werden namelijk resten van de in oorsprong 13de-eeuwse Diksmuidsepoort verwacht.

Uit de opgraving bleek echter dat men zich hier in de zone van de middeleeuwse stadsgracht bevond en dat de in oorsprong 13de-eeuwse Diksmuidsepoort dus dichterbij het stadscentrum dient gesitueerd te worden. De oudste vullingspakketten van de stadsgracht waren te dateren in de periode 1450-1550. Het is niet onwaarschijnlijk dat de oudere pakketten in deze periode uitgegraven zijn om de gracht te verdiepen. Ten laatste tegen 1670 werd in deze zone de gracht gedeeltelijk gedempt voor de aanleg van een demi-lune. Op deze demi-lune werden een aantal gebouwen opgericht waarvan nog een aantal restanten werden teruggevonden. Ook van de wachthuisjes die werden opgericht na de ontmanteling van de verdedigingswerken in deze zone omstreeks het midden van de 19de eeuw werden hoogstwaarschijnlijk muurresten blootgelegd. Helaas zijn er geen dateringselementen om dit met zekerheid te bevestigen. Tenslotte werd ook de ca. 4m brede riolering aangetroffen die de verbinding verzorgde tussen de twee Wieltjesgrachten wanneer men, samengaand met de ontmanteling van de verdedigingswerken, de brug verwijderde en verving door bestrating.

11. LITERATUUR

- **Uitgegeven bronnen**

- MUS O. *et al.* 1992, *Omtrent de vestingstad Ieper*, Koning Boudewijnstichting, Brussel.
- STUBBE L., DENDOOVEN D., TERMOTE J. en VANDERGHOTE P. 2003, *Vesting Ieper. Wandeling in een historisch landschap*, OKV, Drukkerij L. Vanmelle nv, Gent.
- TERMOTE J. 1988, Ieper: onderzoek van de Leeuwentoren, in: *Westvlaamse archaeologica*, jaargang 4, afl.1, p. 32.
- TERMOTE J. 1990, Het stadsarcheologisch onderzoek te Ieper in 1988-1989, in: *Westvlaamse archaeologica*, jaargang 6, afl.3., pp. 65-78.
- TERMOTE J. 1992, De stadsverdediging van Ieper vóór 1388, in: VAN ACKER J. (ed.): *Wevend aan het verleden*, De rode Bles, Veurne, pp. 219-228.
- VANDENPEEREBOOM A. 1858, *Notices sur la place d' Ypres et son démantèlement: 1830-1858*, Lambin, Ieper, s.p.
- VAN ROLLEGHEM A. 2006, *Ieper à la carte, de Ieperse vestingen in kaart gebracht*, Stad Ieper.
- VEREECKE J.J.J. 1858, *Histoire militaire de la ville d'Ypres, jadis place-forte de la Flandre occidentale*, Gent.
- S.n. 1999, *Notices sur la place d' Ypres et son démantèlement: 1830-1858*, Genootschap voor geschiedenis en vestingbouwkunde, Ieper.
- S.n. 2007, *Vauban en de Ieperse vestingen, Catalogus tentoonstelling 24 november 2007 tot 26 januari 2008*, Stadsarchief Ieper.

- **Internetbronnen**

- <https://inventaris.vioe.be/dibe/geheel/21274>
- <https://geovlaanderen.agiv.be/geovlaanderen/bodemkaart>
- <https://www.iepersevlagen.be>

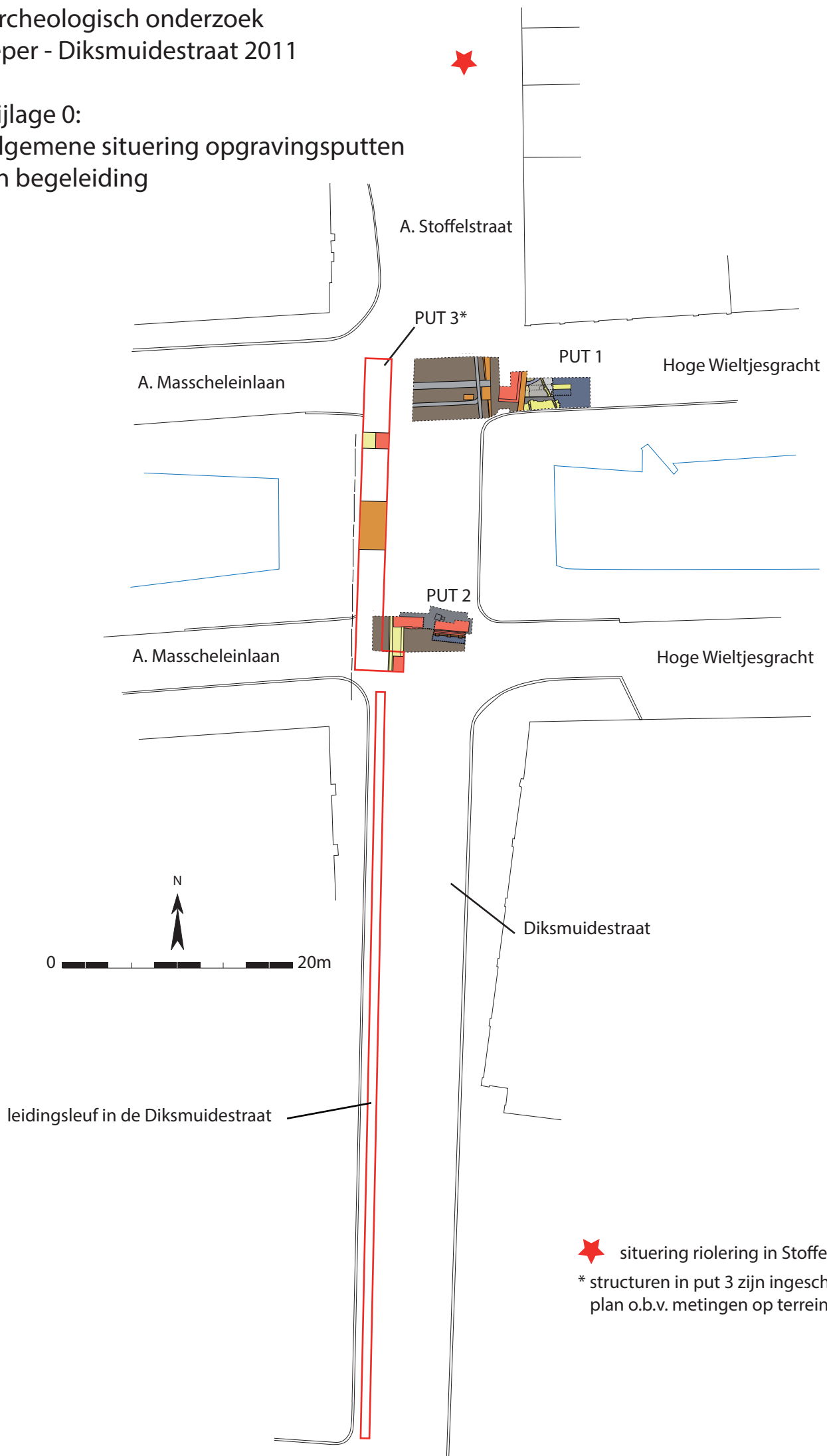
12. BIJLAGEN

- Bijlage 0: Situeringsplan
- Bijlage 1: Overzichtsplan put 1 en put 2
- Bijlage 2: Grondplan put 1 en put 2
- Bijlage 3: Profielen A, B en C van put 1
- Bijlage 4: Profielen D, E, G en H van put 1
- Bijlage 5: Profiel A van put 2
- Bijlage 6: Sporenplan met projectie kaarten
- Bijlage 7: Menenbrug
- USB-kaart met daarop de veldtekeningen, de foto's, de inventarislijsten, het overzichtsplan en de digitale versie van deze tekst en de bijlagen.

Archeologisch onderzoek
leper - Diksmuidestraat 2011

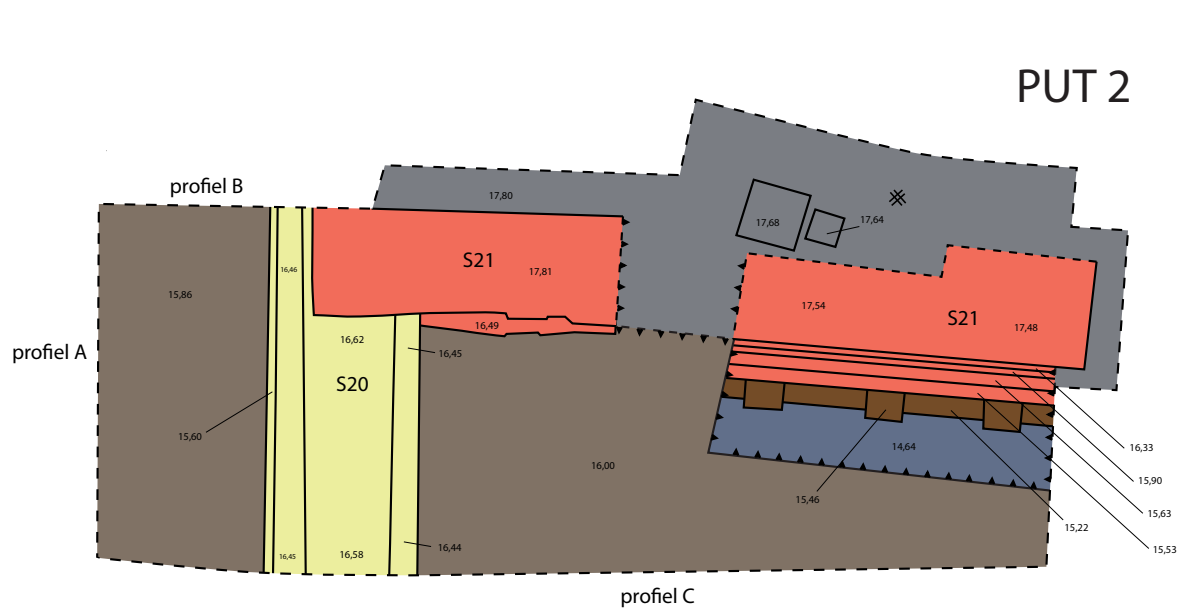
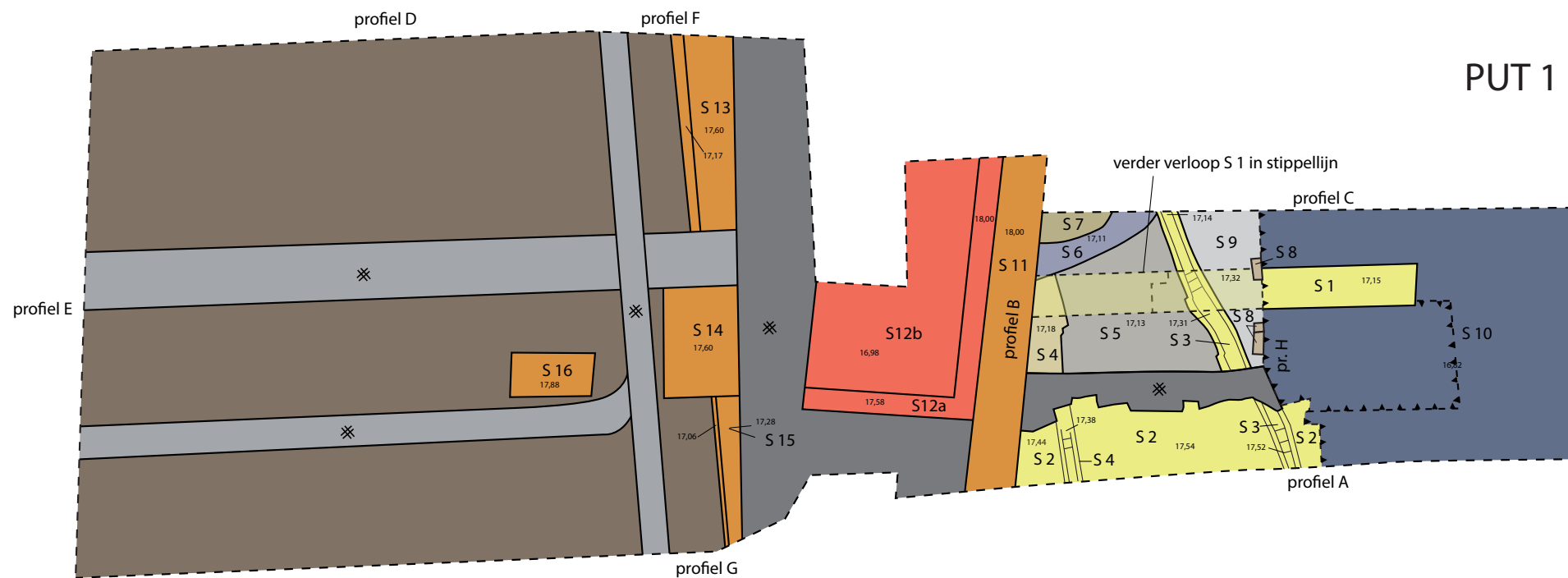
Bijlage 0:
Algemene situering opgravingsputten
en begeleiding

★ situering riolering in Stoffelstraat
* structuren in put 3 zijn ingeschetst op
plan o.b.v. metingen op terrein

Bijlage 1: Overzichtsplan put 1 en put 2

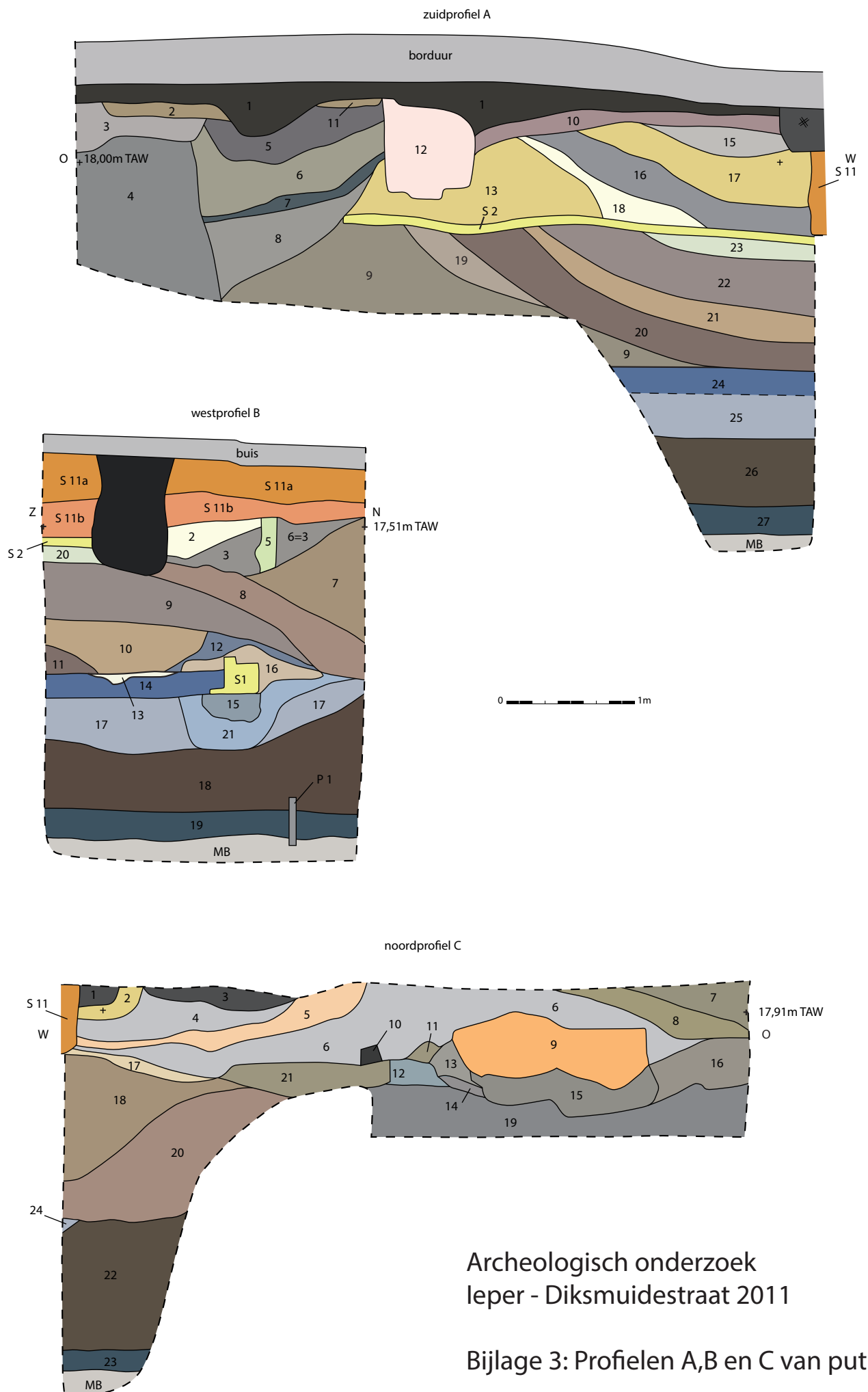

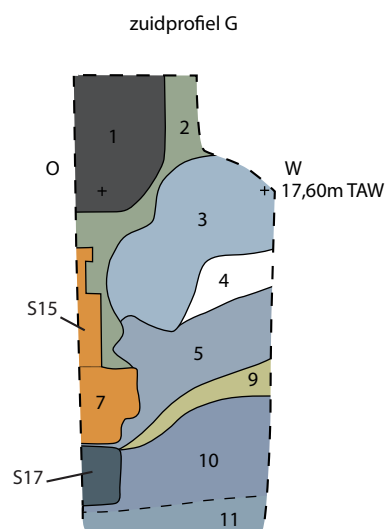
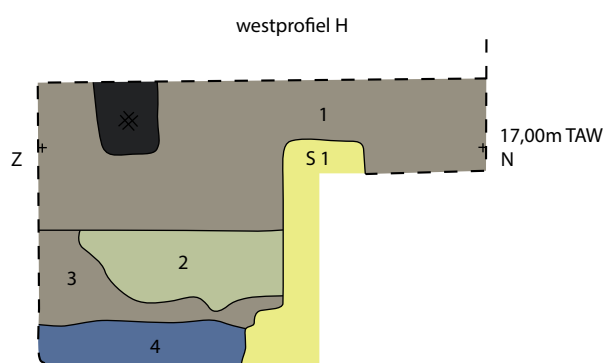
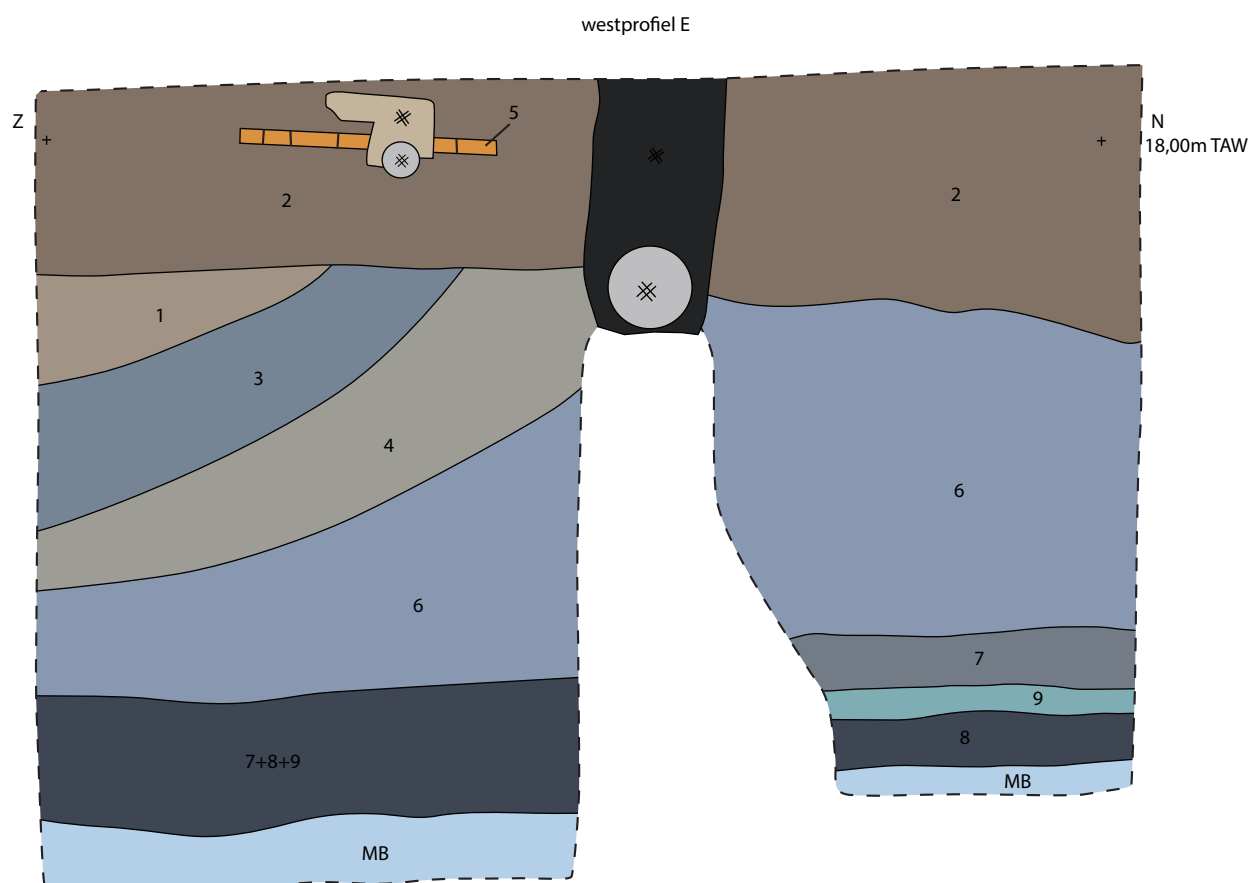
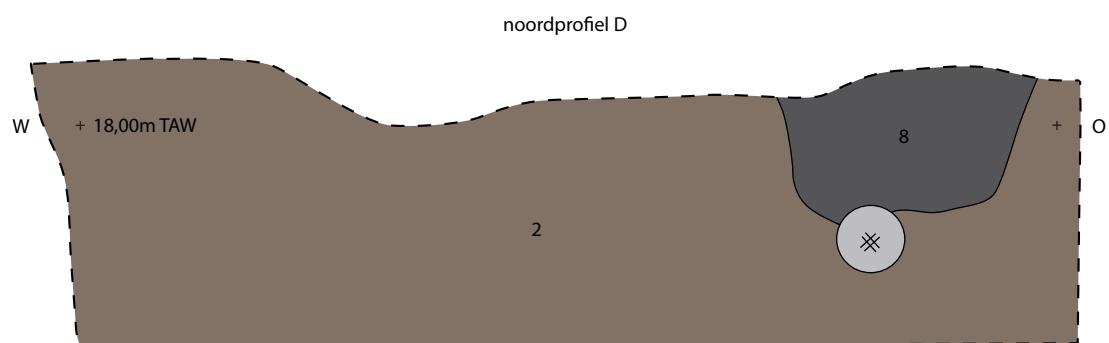
Archeologisch onderzoek
leper - Diksmuidestraat 2011

Bijlage 2: Grondplan put 1 en put 2

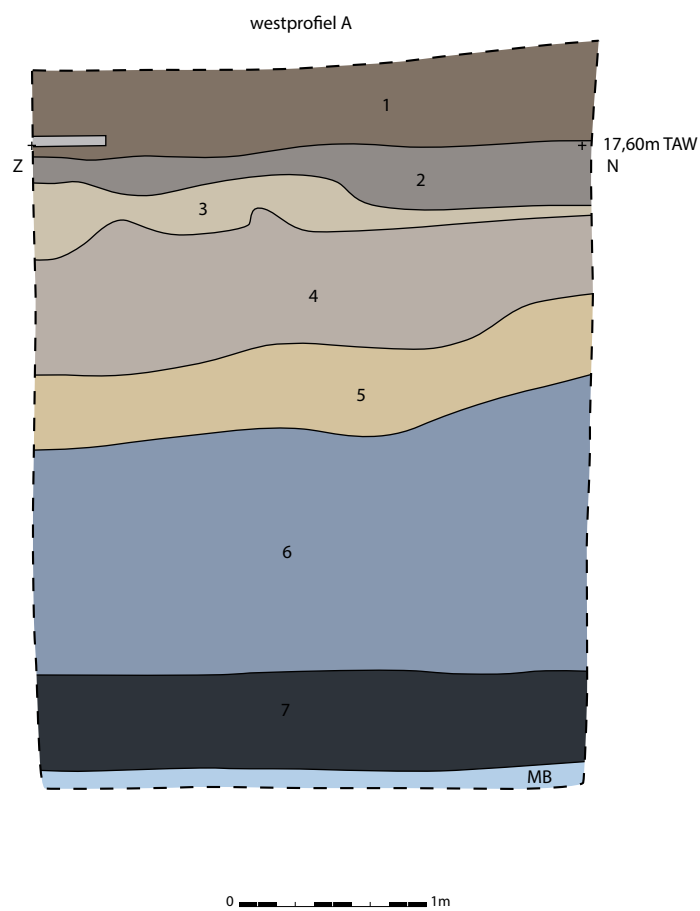

Bijlage 4: Profielen D, E, G en H van put 1

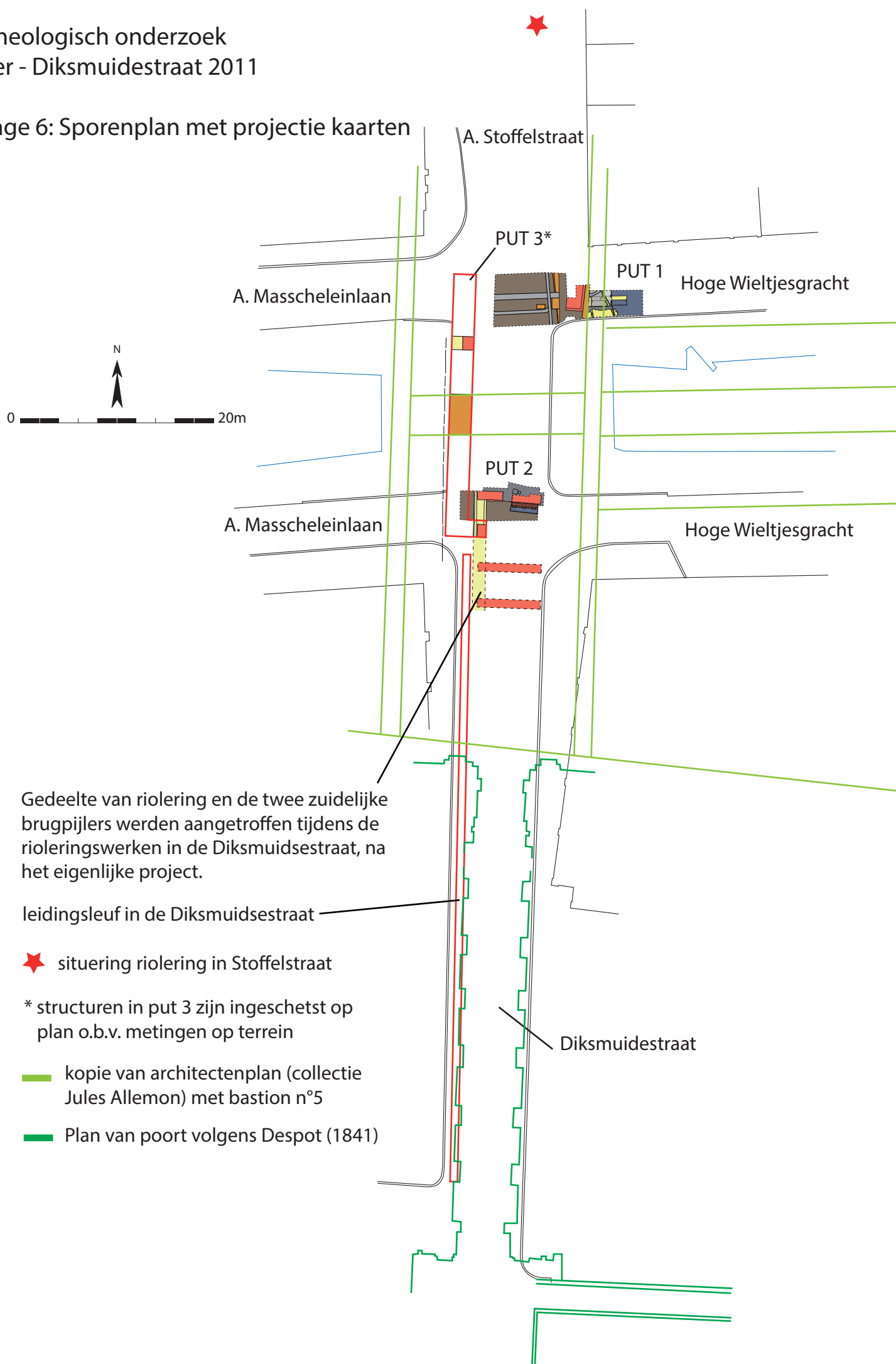
Archeologisch onderzoek
leper - Diksmuidestraat 2011

Bijlage 5: Profiel A van put 2

Bijlage 6: Sporenplan met projectie kaarten

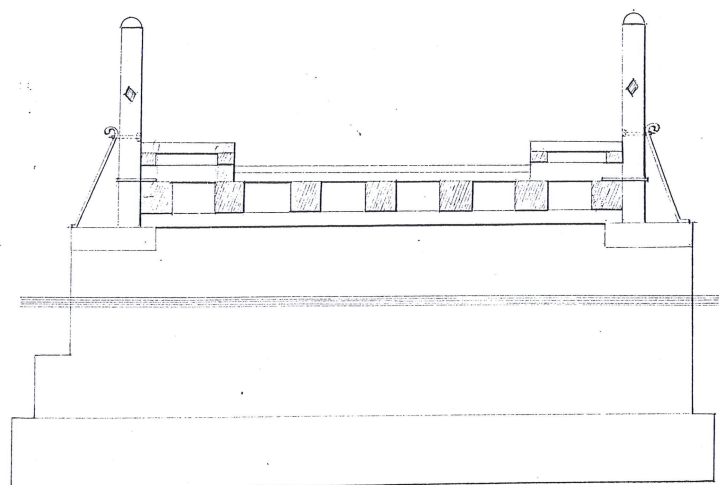
D1:

Archeologisch onderzoek
leper - Diksmuidestraat 2011

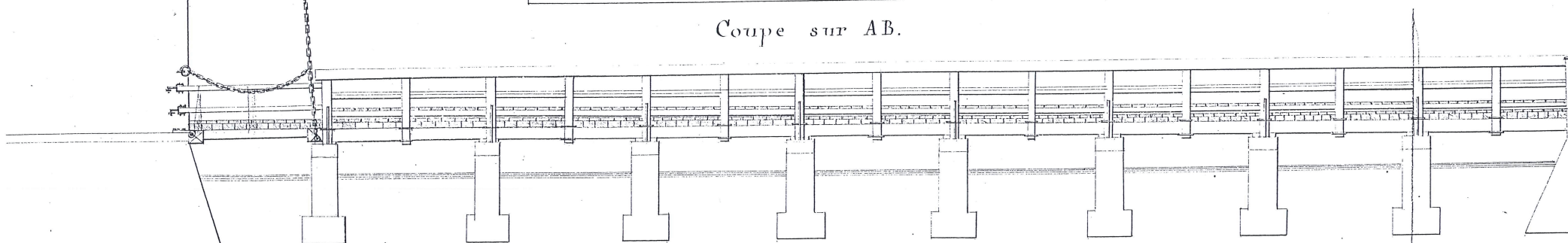
P1

Bijlage 7: Menenbrug

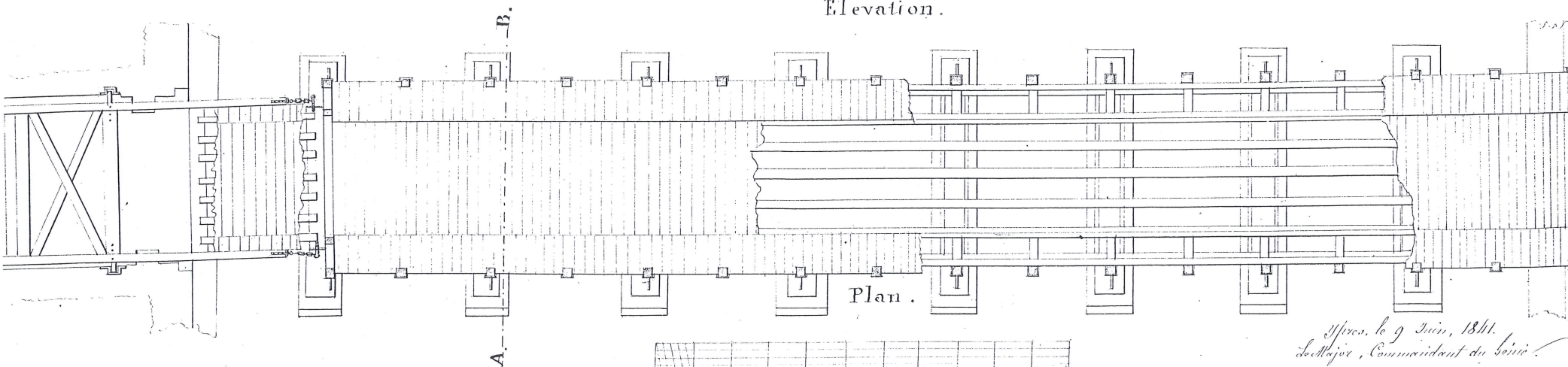
PONT CAPITAL DEVANT LA PORTE DE MENIN.

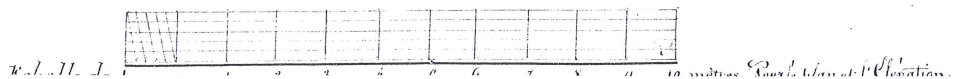
Coupe sur AB.

Elevation.

Plan.

Après, le 9 Juin, 1861.
Leclercq, Commandant du Génie
signé J. C. Despot.